

Literatūros ir narkotikų draugystė — p. 2

Unė Baye ir Birutė Mar — p. 6

Audronė Girdzijauskaitė apie Kazę Zimblytę — p. 3

„Tu tai perskaitei? Vadinasi, esi per daug arti!“ — p. 12

Apie inteligentų „verkšlenimą“

ANDRIUS MARTINKUS

Geriau būti nepatenkintu Sokratu negu patenkinta kiaule.

John Stuart Mill

Esama inteligentų verkšlenimo, tačiau esama ir pasaulėjautos, kuri tai, kas sveikam moraliniam jausmui atrodo juoda, sau (ir kitiems) vaizduoja esant balta. Šiai pasaulėjautai XXI a. pradžioje atstovauja visas spektras įsitikinimų ir nuomonių, pradedant tvirtinimu, kad dėl visuotinio atšilimo kalta ne žmogaus veikla (ir kad viskas susitvarkys savaime), baigiant Lietuvos ministro pirmininko viename interviu pareikšta mintimi, kad masinė lietuvių emigracija yra „normalus“ procesas, liudijantis, jog lietuviai „yra drąsi tauta“. Tokią pasaulėjautą (nuoširdžią ar per prievartą sau ir kitiems brukamą – kitas klausimas) galima pavadinti „nusikalstamu optimizmu“.

Būtent tokio – ir gana agresyvaus – optimizmo dvasios yra persmelktas Laimanto Jonušio straipsnis „Kodėl Lietuvoje tebesinori gyventi“ („Š. A.“, IX.10). Kaip ir ponui ministrui pirmininkui, autoriui atrodo, kad visus europinius (ir ne tik) ne karo metu pasiektus bėgimo iš savo šalies rekordus gerinanti lietuvių emigracija yra geras dalykas – bent jau tam tikra prasme: „Žinoma, geriau tegul ten dirba ir užsidirba, negu čia nuo bambalių ir odekolono apspangę kirmija.“ Tačiau, viena vertus, matyt, tikrai nėra labai miela gyventi šalyje, kurioje „užsidirbti“ galima tik „bambaliui ir odekolonui“. Kita vertus, *tam tikra prasme* pasaulyje viskas yra OK. Tam tikra prasme būtų gerai, jeigu lietuvių tauta apskritai išnyktų – planetoje gyventojų vis daugėja, ir „laisvas plotas“ prie Baltijos tikrai neliktų tuščias. Tam tikra prasme būtų gerai, jeigu išnyktų visa žmonija – Žemės ekosistema su palengvėjimu atsidadėtų. Susidūrus su tokios rūšies optimizmu visada kyla klausimas: ar šis optimizmas tikrai nuoširdus, ar vis dėlto suvaizdintas? Pirmuoju atveju gerokai sumažėja „nusikalstamas“ optimizmo pobūdis ir išgalioja gerai žinoma taisyklė: „Optimistas – kvailys, pesimistas – protingas.“ Tačiau dažnai tenka susidurti su antruoju atveju, kai optimizmas (beveik visada karingas) tampa ideologiniu ginklu, nukreiptu prieš nepatenkintuosius egzistuojančią „sistemą“.

L. Jonušys užsipuola „verkšlenanti“ lietuvių inteligentą Dainių Razauską. Bet inteligentai verkšleno visada ir visur. Ir ne vien tik L. Jonušio nemėgstami „naujieji kairieji“. Antai visai neseniai tai pačiai ideologinei stovyklai (liberalams plačiąja prasme) kaip ir mūsų autorius priklausantis Tomas Venclova patetiškai pareiškė: „Aš dūstu.“ O iš konservatyvaus inteligentijos flango nuaidėjo Algirdo Patacko: „Aš irgi dūstu.“ Abu prisimena Sokratą. Pirmasis lietuvių Sokratu laiko Vytautą Kavolį, antrasis – Vydūną. Tuo tarpu graikas Sokratas buvo pirmasis didysis verkšlenotojas (t. y. nepatenkintasis) Vakarų inteligentijos istorijoje. Blogai ne tai, kad inteligentai verkšleno. Viešas verkšlenimas yra neatsiejama tikro inteligento pašaukimo dalis. Blogai tada, jei inteligentai vien tik verkšleno. Tačiau to negalima pasakyti nei apie D. Razauską („Gerai, kad nepasidaviau, grūmiausi, tai bent giliai širdy dar (naiviai?) tebesijaučiu gyvas...“), nei apie kovotojus už viešąsias erdves – juoda rašalo dėmė rožiniuo-

se „naujų grakščių stiklinių, spindinčių daugiaaukščių“ statybas laiminančio optimizmo akiniuose. Beje, liberalai, apeliuodami į Sokratą (kaip tai daro T. Venclova), neturėtų pamiršti, kad didysis nepatenkintasis tapo ne kokios nors kitos, o būtent demokratinės santvarkos auka. Jei ne ši žmogžudystė, galbūt (kas žino?) kitas nepatenkintasis, kuris ne vien verkšleno, Sokrato mokinys Platonas, be viso kito ir iš neapykantos Atėnų santvarkai nebūtų parašęs savo „Valstybės“ – pirmos totalitarinės utopijos Vakarų politinės minties istorijoje. Pačios demokratijos ištakos slepia kažką niūrią paslaptį...

Mindaugas Lukošaitis. Sloga. 2010

Bet gana apie graikus. Šiandien mums rūpi lietuviškosios odisėjos. L. Jonušys kalba apie trejopo pobūdžio emigraciją: 1) tiesiog emigraciją (pasak autoriaus, „nulėpusiai“, kurių „didelė dalis yra netašyti storžieviai ir chamai“); 2) vidinę emigraciją (verkšlenantys inteligentai *à la* D. Razauskas ir judėjimo „Už Lietuvą be kabučiu“ aktyvistai); 3) emigraciją iš sveiko proto. Kadangi pastaroji, kaip rašo L. Jonušys, „randasi iš liguisto, hipertrofuoto ir fanatiško nepasitenkinimo visomis permainomis, viskuo, kas nauja“, šių eilučių autorius, vienoje vietoje rašęs, kad „komunizmas (įskaitant ir Rusijos bolševizmą) yra dvasinis Didžiosios Prancūzijos revoliucijos kūdikis“, viena iš (būtent „viena iš“) *satanokratijos*, triumfavusios Europoje „laisvės, lygybės, brolybės“ pavidalu ir tebesitęsiančios iki šiol, apraiškų („Š. A.“, 2008.XI.7), ko gero, turėtų save priskirti prie būtent šios emigracijos rūšies. Tiesa, riba tarp „vidinės emigracijos“ ir beprotystės L. Jonušio straipsnyje nėra labai aiški.

L. Jonušys verkšlenantiems inteligentams prikiša liguotą nepasitenkinimą „viskuo, kas nauja“. Aš apgręšiu kaltinimą. „Nusikalstamam optimizmui“ būdingas perdėtas pasitikėjimas „viskuo, kas nauja“, natūralistinis tikėjimas, kad „viskas kažkaip savaime susitvarkys“: *everything will be OK*. Čia susiduriame su kažkokiomis XIX a. optimistinių pažangos koncepcijų liekanomis. Tarsi prisikelia Hegelio

šmėkla: „Viskas, kas egzistuoja – protinga.“ Ir: „Istorija yra tokia, kokia ir turėjo būti.“ Tegau sau D. Razauskas verkšleno dėl nukirsto kaštono. O mes kartu su didžiuoju vokiečiu kartosime mantrą: „Didi asmenybė yra priversta sutripyti kokią nekaltą gėlelę, daug ką sutraiškyti savo kelyje“ (pasąžas iš „Istorijos filosofijos“). Na ir kas, kad kartu su D. Razausku „aiškiai supranti, kad esi niekas, kad tave galima pastumti, spjauti tau į veidą visiems matant, vidury dienos, ir nieko“. Aišku, nieko, jeigu taip daro „didi asmenybė“, kitais žodžiais tariant, „didelis ponas“.

Čia noriu pasiūlyti trumpą ekskursą į idėjų istoriją, kurioje – bent jau europinio mąstymo tradicijoje – viena pagrindinių siužetinių linijų visada buvo įtampa ir konfliktas

tarp „esamybės“ ir „privalomybės“, tarp to, kas „yra“, ir to, kas „turi būti“, konfliktas, kuris pastarųjų dviejų dešimtmečių Lietuvos visuomeniniame diskurse yra irėmintas dviejų polių, iš kurių viename yra „verkšlenantis“ „ne už tokią Lietuvą kovojome“, kitame – optimistinis, kapitalistinis ir veidmainiškas kvietimas visas Lietuvos negeroves interpretuoti, viena vertus, kaip „sovietmečio palikimą“, kita vertus – kaip neišvengiamą „kainą už laisvę“, kurios kvestionavimas (kainos, ne laisvės) prilyginamas kone Lietuvos išdavystei ir parsidavimui „nedraugiškoms valstybėms“ (paprastai Rusijai). Ši nuoroda į lietuvišką kontekstą turėtų padėti išvelgti sąsają (arba bent jau analogiją) tarp „porevoliucinės“ (turiu omenyje „dainuojančios revoliucijos“ metaforą, kuri, aišku, tik labai miglotai nusako Lietuvos išsivadavimo judėjimo esmę) Lietuvos tikrovės ir dalykų, prie kurių trumpai stabtelsime. Ir vienu, ir kitu atveju pagrindinis klausimas yra:

„Kiek kainuoja valstybingumas?“

Po 1917 m. Rusijos revoliucijos ir ją lydėjusio pilietinio karo du milijonai buvusios imperijos piliečių atsidūrė emigracijoje. Tai buvo beveik išimtinai politiniai emigrantai (kaip, beje, ir 1944 m. į Vakarų pasitraukę lietuviai) – vadinamojo baltųjų judėjimo dalyviai, apskritai visi tie, kurie negalėjo susitaikyti su naująja komunistine-bolševikine valdžia. Absoliučią rusų emigrantų daugumą sudarė karininkai ir inteligentai. Didžioji emigrantų dalis buvo bekompromisiškai nusistatę antikomunistai, Rusijos revoliuciją ir komunizmą laikę absoliučiu, bet kokiomis priemonėmis šalintinu blogiu. Tačiau egzistavo ir keli vadinamieji „porevoliuciniai sąjūdžiai“, restauratoriškoms likusios emigracijos viltims ir inteligentiškam „verkšlenimui“ priešpriešinę kitokį santykį su revoliucija ir naująja „raudonąja“ Rusijos valdžia. Atmesdami komunistinę ideologiją, šie sąjūdžiai kartu teigė Rusijos revoliuciją esant nebeatšaukiamu, jokia kontrevoliucija arba intervencija nepašalinamu faktu ir, užuot „verkšlenę“ dėl „Šventosios Rusios“ žūties, deklaravo optimistinį tikėjimą naujosios Rusijos ateitimi. Vienas porevoliucinių sąjūdžių buvo vadinamieji eurazininkai, apie kuriuos rašau disertaciją ir kurių liūdna istorija, mano galva, yra gana pamokanti.

MARK TOWNSEND

Literatūra ir narkotikai: trumpa istorija

Samuelis Tayloras Coleridge'as, opijus

Poetas romantikas vieną žymiausių savo kūrinių parašė 1797 metais, pavartojęs opijaus tinktūros. Atsigaivęs po stuporo, kurio ištiktas susapnavo išpūdingus Kinijos imperatoriaus malonumų rūmus, jis sukūrė „Kublachaną“ (*Kubla Khan*). Žalingas įprotis Coleridge'ą galutinai pražudė 1834 metais.

Thomas De Quincey, opijaus tinktura

1821 metais išspausdintas autobiografinis pasakojimas „Opijaus mėgėjo iš Anglijos išpažintys“ apie priklausomybę nuo opijaus žaibiškai išgarsino jo autorių. Knyga tapo kelrodžiu daugumai rašytojų, bandžiusių sekti narkomano De Quincey pėdomis, ir netgi sulaukė dar daugiau skaitytojų, kai Baudelaire'as 1860 metais paskelbė šios knygos vertimą į prancūzų kalbą pavadinimu „Dirbtinis rojus“ (*Les paradis artificiels*).

Charles'is Baudelaire'as, hašišas

Prancūzų poetas buvo 1844–1849 metais veikusio Hašišininkų klubo (*Club de Hachichins*), kuriam, be kitų, priklausė ir Alexandre'as Dumas bei Eugene'as Delacroix, narys. Nemažai apie hašišą rašęs Baudelaire'as teigė: „Siekiant to, ką aš vadinu dirbtiniu idealu... iš visų narkotikų parrankiausi ir vertingiausi yra hašišas ir opijus.“

Robertas Louisas Stevensonas, kokainas

„Keista daktaro Džekilo ir pono Haido istorija“ (1886) buvo parašyta per šešių dienų kokaino „puotą“. Pasak Stevensonso žmonos Fanny, „beveik neįtikėtina, kad tokio neįgalumo mano vyras sugebėjo per šešias dienas savo rankomis suraityti 60 tūkstančių žodžių!“

Aldous Huxley, meskalinas

Garsiojoje knygoje „Suvokimo durys“ (1954), davusioje pavadinimą Jimo Morrisono grupei, išsamiai atpasakoja, ką patyrė vartodamas meskaliną. Šis pejtolio kaktusuose aptinkamas psichodelinis alkaloidas sukelia haliucinacijas, ir būtent jos, Huxley teigimu, išplėtė jo suvokimo ribas ir įkvėpė parašyti minėtą knygą.

Jackas Kerouacas, benzedrinas

Rašytojas bytnikas „Kelyje“ (1957) popieriuje išliejo mažiau nei per tris savaites. Vis dėlto jam prirėkė dar penkerių metų parengti romaną leidybai.

Williamas Burroughsas, heroinas

Dar vienas garsus bytnikas, rėmėsis žalingo įpročio patirtimi, ypač romanuose „Narkašas“ (1953) ir „Nuogas kšnis“ (*Naked Lunch*, 1959). Pastarąjį Burroughsas parašė Maroko ooste Tanžere, veikiamas marihuanos ir opioido eukodolio.

Philipas K. Dickas, amfetaminas

Didžiąją dalį šio puikaus fantasto veikalų įkvėpė intensyvus amfetamino ir kitų haliucinogenų vartojimas. Į amfetaminą panašiu narkotiku – semoksidrinu palaikydamas maniakišką įkarštį per vienus metus (1963–1964) iškepė 11 mokslinės fantastikos romanų, neskaitant esė ir apsakymų.

Hunteris S. Thompsonas, viskas

Liūdnei pagarsėjusioje knygoje „Baimė ir neapykanta Las Vegase“ (1972) aprašė savo 1971 metų klajones automobiliu. Pasakotojas – autoriaus *alter ego* – į kelionę išsiruošia su „dviem krepšiais žolės, 75 meskalino piliulėmis, 5 superamfos „spauštukais“, puspile druskinaitė kokaino ir miriadais visom spalvomis žybsinčių stimuliantų ir antidepresantų, užvedančiųjų ir nuraunančiųjų“.

Stephenas Kingas, kokainas

Didysis siaubo literatūros klasikas 1979–1987 metais buvo įjunkęs į kokainą, kurį pasitelkdavo kūrybiniam šišui sužadinti. „Vienas kokaino šniūkis, ir tavo kūnas ir siela tau nebeprklauso“, – 2000-aisiais prisipažino jis mūsų savaitraščiui.

„The Observer“, 2008.XI.16
Vertė Andrius Patiomkinas

Visi laiškai – žirafos

Labas, akviliete.

Kas tau yra kūryba? – prieš kamerą klausia mano draugas Lazeris. Už lango vėjyje plazda Vilniaus bažnyčių bokštai, lyg išskalbtai ir išdžiaustyti kryžiais į viršų, kitam kambari verda Olgos užkaistos bulvės, tarsi pats gyvenimas, visur guli kažkokie daiktai, raktai, ženklai, raidės, kabliataškiai, diežai, bemoliai, gogoliai mogoliai.

Tada papasakoju, kaip su vaiku Gabrielium ėjom į negyvų žvėrių muziejų. Vėliau jisai dievaogojosi ten matęs vieneragio iškamšą. Pagalvojau, kad vaikui šitos žvėrių formos pagalvės yra kito pasaulio ženklai, net lovoje gyvenantys šuniukas ir meškiukas jam yra ne iškimšta tekstilė, o kito pasaulio ženklai. Kitą pasaulį lengva kurtis, kai tiek ženklų. Iškimšti jį savo fantazijos ašutais ir pripūsti čiulpinukais kvepiančio cė o du.

O man savi ženklai. Skaitau knygas, klausausi muzikos, darau dar ką nors nepranokstamai tau-raus ir tų ženklų – nors ženklinkis skersai išilgai. O jei yra ūpo – pats statyk savo ženklus ir tegu pagal juos vairuodami visi dūžta ir krinta nuo skardžių. Kūryba, bičiuli Lazeri (na gerai, ir tu, Akvile), ir yra tokie nežinia ką ženklinantys judesiai. Tarsi plauktum. Jei nedaryčiau šių judesių, paskeščiau. Tada man išsyk taptų geriau, nes nuolatinė kūryba užknsia labiau nei nuolatinis popsas. Nuolatinė kūryba išryškina ne tik kelius, bet ir kelių galus, o popsas apskritai niekur neveda, tad ir neklaidina, tvyrai palaimingo pato situacijoj ir tvyrok sveikas.

O jei grįžčiau prie negyvų žvėrių muziejaus, pasakyčiau, kad eilėraščiai yra kito pasaulio iškamšos, net ne ženklai. Jie labai sėkmingai tą kitą pasaulį imituoja ir profanuoja, įsivaizduoja jį esant *labai* jau kitur. Bet jei, tarkim, parašai vieną *tikrą* eilėraščių, tai jau *vienaragio* iškamša, nebe bebros, tai jau kas kita, jau šachas ir matas. Bet ir tokiu atveju nederėtų bėgti, rėkti ir rankom makaluoti, nes būsi ne tiek Kolumbas, atradęs Ameriką, kiek Robinzonas Kruzas, atradęs Penktadienį.

Vakar kalbėjomės apie literatūros perpasakojamumą. Vienam dėstytojui labai mat svarbu, kad kūrinių būtų įmanoma papasakoti. Neabejoju, kad grįžęs iš kultūros džiunglių jis žmonai perdainuoja „Toską“ ar pervaidina ledi Makbet.

Tuo tarpu man kūrinys tuo geresnis, kuo mažiau įmanomas papasakoti. Jei būtų kitaip, Kafkos „Metamorfozė“ vieną rytą atsibustų pavirtusi savo pirmuoju sakiniu, visų kitų neberekėtų. O tavo respondentai Proustas su Joyce'u ramiai miegotų toliau. Negyvų žvėrių muziejus ir yra tokių perpasakotų gyvūnų sandauga, kur aš matau perpasakotą bebrą, o vaikas net perpasakotą vieneragį.

Ir pirmą, ir antrą, ir visus kitus įmanoma atgaivinti savo vaizduotės, t. y. kūrybos elektrošokais, bet tada visi ten išsilakstytų, varlės su gyvatėmis ištaškytų formaliną, drugeliai išsitrauktų smeigtukus iš pilvų, o galiausiai teltų tušti podiumai, išėjimų lempelės ir gesintuvai. Tuo tarpu „perpasakoti“ jie visai stabilūs, transportabilūs, rentabilūs ir lengvi klasifikuoti. Tik tiek, kad man jų tokių nereikia. Atrodo, kad vaikui irgi, kitaip jis ten nebūtų pamatęs balto raguoto arklio.

Nyčiausias dalykas turbūt yra pasakoti, kur kam vieta ir kaip kas turi būti, o va štai kiek pripasakojau, vos „Toskos“

neperdainavau. Na ko aš toks radijas, ko toks arbitras, toks liniuotės ir skriestuvo mulatas? Nušauk tu mane ilgu kontroliniu šauktuku, nes tuoj dar parašysiu, kad kolekcionuoju elektros prietaisų instrukcijas. Tuoj čia viską išasfaltuosiu, greičiau šauk. Gali nesitaikyti, aš juk visur.

Prieš savaitę Kaune pradėjo itin girdėtis pravažiuojantys traukiniai. Anksčiau jie pravažiuodavo ant pirštų galų, tokiais tykais kordebaletais, o ko dabar visiems bruka savo garso takelį – kas ten supaisys. Tačiau gražu. Kai kniedyti kryžiuočiai kildavo į ataką, turėję žlegėti panašiai. Nežinau, ko aš čia apie traukinius, gal todėl, kad štai jie vėl dunda ir prašosi į šį laišką. O daugiau dabar visiškai nieko nevyksta, nes man nesinori, kad vyktų. Pasaulio iškamša saugiai skrieja aplink saulės muliažą, o aš apie tą iškamšą apsisuku trisdešimt kartų per mėnesį. Apsisukiu dar pusantro šimto kartų ir ateis pavasaris, bus galima ir apie jį parašyti.

Tiesą sakant, metų laikus jau baigiu sudėvėti, jie mane džiugina, tačiau kažkaip nebeautentiškai, lyg iš pareigos. Jie visada tokie patys, neprogresuoja, neatsinaujina. Jei būtų išrasti Silicio slėnyje, dabar neatrodytų tokie beviltiški. Žinau, kad progreso idėja žavi vien protingus, tačiau neišmintingus žmones, bet žinau ir tai, kad štai ateis tas pavasaris, o aš vėl jausiuos tarsi gavęs dovanų knygą, kurią ne tik turiu, bet ir pats parašiau. Ir vėl ją perrašinėsiu, kraipydamas *caklę*, nes tik taip įmanoma parodyti, jog dovana džiaugiesi ir norėtum dar penkių tokių pat.

Ai, Akvile, važiuos tie traukiniai, eis tie pavasariai, muziejuose dulkės vieneragių iškamšos, bus ruduo, atjos šiaurys, marmuras gulės ir lauks, o mes toliau rašikliais rakinėsime raides, lupsime jas nuo kiekvienos apelsino žievelės, klijuosime prie kopūsto lapo, ir kam? – vien tam, kad nors maža srovele pasižymėtume savo dvasines teritorijas.

Net nematydami, kaip stiklinėmis akimis pro savas vitrinas į mus žvelgdami šypsosi negyvi bebrai irgi vieneragiai.

Kęstutis Navakas

Kazė: viena savo abejonėse

Su Kaze susipažinau pas Jutą Čeičytę, dirbtuvę priešais Šv. Jokūbo bažnyčią, šeštam aukšte, kur Juta anuomet ir dirbo, ir gyveno. Nors ir aukštai reikėdavo lipti, lankytojų ten netrūko. Vieni atėdavo pažiūrėti naujų darbų, kiti – pasisemti idėjų, tretį – šiaip pasisvečiuoti. Atėdavo ir Kazė, kartais su kokia nors drauge. Atsinešdavo vyno, kartais – kokį dailės žurnalą, man regis, dažniausiai lenkišką, nes daug kuo domėjosi ir lenkų kalbą mokėjo. Kalbėdavom apie naujausias parodas, apie įdomius ir neįdomius dailininkus, apie tuos, kurie mokėjo prasimušti, patikti valdžiai, ir tuos, kuriuos ta valdžia atvirai ignoravo, neišleisdavo į parodas. Mūsų liežuviai buvo aštrūs, lyg pagalašti. Nepalikdavom neužkabinusios ir teatro; čia tai jau ir Juta, ir Kazė duodavo garo scenografams: va šitas nejučia erdvės, anas – be fantazijos, nuo Stalino laikų tą patį interjerą „projektuoja“, ana – miesčioniško skonio, jai tik mezginukus duok... O jeigu jau kas patiko – koks Nekrošius „Pirosmanis“, Vaitkus „Karalius Ūbas“ ar Padegimo „Kreditoriai“ – bus išnagrinėta iki paskutinio kaulelio. Man tai buvo gera mokykla – išmokti spektaklį pamatyti dailininko akimis, atkreipti dėmesį į nepastebėtą detalę... Dažnai juokdavomės. O juoktis Kazė mėgo atvirai ir garsiai; didelės, veik juodos jos akys prisipildydavo juoko ašarų, kvatodavo atsiložusi, tik susizgribus, delnu truputį prisidengdavo burną, nes dantų, man regis, negydė, o ilgai nelyg daug jų ir beturėjo. Bet to nepaisė.

Nors negali sakyti, kad jai nerūpėjo išvaizda. Mėgo subtilius spalvų derinius – rudą su balkšva, vyšninę bei pilką. Ir, aišku, juodą. Mėgo laisvus, tarsi nepradėtus ar nebaigtus siūti drabužius, kokius žmonės dėvėjo senovėje, – ne pasiūtus, o tik sukabintus, surištus, užmestus. Tokie drabužiai ir tiko jos kresnokai figūrai. Gražiausia jos figūros dalis buvo skulptūriška galva: juodi, trumpai kirpti neramūs plaukai buvo dailiai apgulę taisyklingos formos apvalią kaukolę, o toje skulptūriškoje galvoje spindėjo akys – lyg iki juodumo prinokusios vyšnios. Akių išraiška buvo gyva, kartais liūdna ir švelni, o kartais – ironiška, pašėpianti; priklausė nuo aplinkybių... (Žmonės, kurie jai buvo neįdomūs, apibūdindavo trumpai – „joks“.) Kelis kartus drauge su Kaze pas Jutą lankėsi ir tragiško kelimu Veronika Vildžiūnaitė, skulptorė iš Panevėžio, kurią Juta su Kaze kartais paglobodavo. Pamenu, vienąsyk bandyta delikaciai, bet aiškiai pasakyti, ko skulptūroje nedera daryti.

Ilgainiui atsirado ir kita vieta, kur susitikdavau su Kaze dar dažniau, – Liucijos Šulgaitės keramikos dirbtuvė Tiltos gatvės kiemo pusrūsyje, netoli Rašytojų sąjungos. Liucijos dirbtuvėje visuomet buvo gera: kompanija išgerti kavos ir ko nors įsimesti į burną rinkdavosi apie vidurdienį. Liucija, šiek tiek pabuvusi su nekviestais, bet ir nevaromais svečiais, išklausiusi aktualias miesto naujienas, vėl eidavo prie savo ilgujų stalų, kur žiedė naujus ir rikiavo ką tik krosnelėje „iškeptus“ daiktus, kartais leisdama juos apžiūrėti, bet dažniausiai dirbo sau tylėdama, nuo visų nususukusi. Aš anuomet dar menkai tebranginau laiką, nes ir toks nieko neveikimas, stebėjimas kartais įkraudavo,ėjo į naudą. Vidurdienį į dirbtuvę būtinai atėdavo ir Liucijos vyras Eugenijus Potalujus, kupinas visokias sumanymų. (Vienas iš jų buvo mane įkinkyti į jo rengiamą anais laikais prašmatnų leidinį, skirtą Liucijos parodai Maskvoje; nors ir kaip būtų keista, sutikau parašyti įžanginį straipsnį, tik su sąlyga, kad turėsiu visą medžiagą apie Liucijos kūrybą, taip pat išklausysiu keramikos „trumpą kursą“ – jį per kelis kartus jis man ir išdėstė pailiustruodamas albumais, knygomis, skaidrėmis jų bute Tvėrečiaus gatvėje.) Beje, Liucijos griežtai tvarkomą darbinių stiliaus dirbtuvę kvepėjo moliu ir buvo keletas elegantiškų daiktų – palubėje kabėjo graži lempa, panaši į žibalinę. Ant dailaus stalo stovėjo itališka vaza, į kurią įmesti kokį nors pinigą galėjo kiekvienas apsilankėlis. Tos monetos, kapeikos, man atrodė kaip gero linkėjimai. Daug to gero buvo prilinkėta, ir dirbti Liucijai sekėsi: ir parodose netrūkdama dalyvavo, ir personalines rengė Lietuvoje bei užsienyje. Keramikams buvo lengviau nei tapytojams... Abstrakti, apibendrinta forma iš molio, akmens masės ar porceliano atrodė lyg ir savaime suprantama.

Bendrauti su Kaze, Liucija ir Juta bei jų draugais buvo įdomu. Visų galvose anuomet virė virš sumanymai, vyko savotiškos neskkelbtos varžybos; idėjos iš vienos meno srities sunkėsi į kitą, iš tapybos lauko nesunkiai pereidavo į kitas dailės ir net ne dailės sritis. Jos sklاندė ore virš valstybių ir virš tų lengvų, tarsi nieko neįpareigojančių pokalbių gurkšnojant kavą ar vyną dirbtuvėse, virtuvėse ar kavinėse. Bet daugelį slėgė, o kartais varė ir neveltį tai, kad niekuomet nebuvo aišku, ar tavo darbas kam nors reikalingas, ar pasieks jis žiūrovus, skaitytojus, pagaliau – kaip bus sutiktas.

Liucija jau seniai buvo peržengusi buitines keramikos rėmus, Juta kartais prasmukdavo į respublikines parodas su

Kazė Zimblytė ruošia instaliaciją. 1979. Nuotrauka iš „Lietuvos aid“ galerijos archyvo

savo abstrakcijomis, įvardijusi jas scenovaizdžiais. Kur kas sunkiau buvo Kazei. Ji neturėjo ir tokio užnugario; jos abstrakčios, keistų, nematytų faktūrų kompozicijos – paveikslai aiškiai bylojo apie dailininkės vidinę laisvę, apie nenorą taikstyti su meno ideologų primestomis normomis. Kazė atėjo iš tekstilinių, jau aname bare buvo pradėjusi įdomiai dirbti, jautė faktūrų dermes (girdėjau, jai yra tekę dirbti net su bažnytinėm medžiagom), bet kovoti už vietą po saule, rūpintis užsakymais nemokėjo, o gal nenorėjo... Beje, niekuomet nenorėjo dirbti įstaigoje, nuo ko nors priklausyti, pasiduoti rutinai... Iš jaunystės mėgo piešti, po truputį pradėjo tapyti, pradžioj – lyg peizažus... Galbūt pirmąjį impulsą ieškoti naujovių gavo iš Jutos – jai patiko Jutos žaidimai faktūromis, bet Kazė čia nesustojo, nuėjo toliau. Savo improvizacijose išlaikė saiko jausmą. Ji kūrė abstrakcijas ir išsilėjo į savo kartos menininkų, plėtojusių šią kryptį, gretas. Jos talentas reiškėsi tuo, kad ji iš tikrųjų mąstė abstrakčiai, nieko neimitavo, nemėgdžiojo. Jos koliažai nebuvo teatrališki, jie buvo saviti ir alsavo tikrumu. Ji mokėjo mažu pasakyti daug. Kaip sakė viena iš bičiulių, Kazės talentas ir vidinė laisvė leido padaryti *tikrą daiktą*; ji, kaip koks Arvo Pärtas muzikoje, grojo viena styga... Jos koliažai buvo keliasluoksniai – būdavo, ir tepa, ir lanksto, ir kuoja keliais sluoksniais popieriaus juostas, tie paviršiai atrodė lyg supinti, surakinti, sutvarstyti. Todėl darbuose juntama įtampa. Mėgo purkšti nitroemaliu, kartais sluoksnis guldavo nelygiai ir juostas klijudavo nelygiai (gal tas nelygumas ir buvo nuostabus?). Taip, Kazė nemėgo kruopštaus darbo, ji pati buvo impulsyvi, stichiška, neturėjo kantrybės, šlubavo ir jos darbų technika; mat anuomet dailininkai patys darėsi gruntą ir reikėjo žinoti to grunto paslaptis, jo santykį su dažais... Ji buvo atradusi savitą techniką, bet ir ta technika nebuvo patvari. Kas turi jos darbus, žino, kaip sunku juos restauruoti ir išlaikyti.

Paskutinius darbus tapant jai jau labiausiai rūpėjo spalva. Nelengva nusakyti Kazės darbų koloritą. Jis buvo santūrus, bet turtingas. Pavyzdžiui, bronzos gūla ant darbo paviršiaus, o ant jos – ruda, taigi aukso spindėjimas vos prasimuša iš apačios... Man tai primena senąsias kinų porceliano technikas, kai auksas buvo dengiamas rudu porceliano molio. Panašus ir ikonų technikos pagrindas.

Kartais su Kaze leisdavomės į pokalbius apie gyvenimą, apie žmones, atsirado poreikis artimiau bendrauti. Kazė nemėgo *buities*, bet giliai jautė ir išgyveno *būtį*. Ji nebuvo intelektualai, bet buvo savaip išmintinga ir pagavi. Todėl geriausia būdavo kartu tylėti, suprasti iš pusės žodžio, iš mimikos. Kelis kartus esam susitikusios pas mane ir jos dirbtuvėje Antakalnyje. Įsiminė vienas ilgas sunkus pokalbis apie tai, kaip dėl nesuvokiamų priežasčių kartais su pačiais artimiausiais žmonėmis stačiai neįmanoma bendrauti, nesinori būti greta jų, ir apie tai, kaip visa tai slepia. Iš pradžių Kazė kalbėjo apie gimtąjį kaimą, Briedžiūnus, kurių ilgdavosi, apie savo motiną, kuri po tėvo mirties vieniša ten, so dyboje, gyvena, ir apie tai, kad vis rečiau ten benuvažiuojanti, nors prie tos vietos ir tų namų buvo labai prisirišusi... Iš trūkinėjančių Kazės sakinių, iš pabirų žodžių supratau, kad mamos ir Kazės santykiai visai paio, nepakantumas vienos kitai vis stiprėjo, jos šiurkščiai vaidijosi... Ir Kazė vėl bėgdavo į Vilnių. Klausytis tos juodos išpažinties buvo labai sunku, nes ir aš buvau patyrusi kažką panašaus. Kur to košmaro priežastys? Susvetimėjimas? Pažiūrų ir požiūrių skirtumas? Ne, dar ne visai tai, buvo dar kažkas... Atsakymas į tą klausimą atsivėrė šiek tiek vėliau. Iš kažko sužinojau, kad Kazės mama mirė. Neradusi Kazės Vilniuje, parašiau jai užuojautos laišką, norėjau paguosti. Netrukus ji paskambino man ir užėjo. Buvo juodai apsirengusi, lyg pani-

rusi į apvyniotą aplink kaklą šaliką, patamsėjusiais pakiais, liūdna. Dėkojo už laišką ir balsu raudojo kaip vakas, pro ašaras vėl išpažindama savo kalbę, tik jau visai kitaip – gailėdamasi, grauždamasi, kad nemokėjo būti kartu, o dabar jau vėlu... Ir tik po kelerių metų supratau, kad tai buvo kilę iš nepakantumo tam savo gyvenimui, įtarumo, laisvės varžymo. Taip, būtent laisvės varžymo! Suvokiau, kaip stipriai išgyvena vienvė, jutimą, kad yra niekam nereikalinga, negalėjimą išsivaduoti iš kažko, kas labai slėgė ir klampino vis gilyn. Bet suvokiau ir tai, kad jos *vienatvė*, kupina ilgesio ir kentėjimo, buvo ir savotiška *pilnatvė*, iš kurios tolydžio veržėsi naujos idėjos, vaizdiniai, svajonės. Geriausiai šitai matyti „Lietuvos aid“ galerijos leidinyje „Kazimiera Zimblytė (Kazė). Akimirkos“, kur surinkta Kazės piešiniai ir rašiniai, dramatiškas Briedžiūnų sodybos palikimas. Gamtos ir gimtojo lizdo meilė ją palaikė ir taurino. Piešiniuose pajunti tokį jaudulį ir virpėjimą, tokią smegduobių ir šviesos darną, kad net spalvą, kurios nėra, užuodi... Piešiniuose ir užrašuose ji, ko gero, buvo atviriausia. Štai keli iš jų:

Likau visai, visiškai viena....

*Viena – savo abejonėse,
Viena savo įsitikinimuose,
Viena prieš baltą popieriaus lapą...*

*Veikia net žolės palinkimas...
Žolės stiebas ir pievos plotas|||....
Nuostabu||
Pievoj su sena žole reikėtų kažkokie ažūro....
Tokio kažko, lyg tęsinio pievos.*

Nežinau, ar mamos atminimui, ar kokia kita intencija Kazė savo sodybos rudenio pievoj, regis, pirmą kartą surengė instaliaciją, o gal ir performansą, apie kurį pasakojo draugai, tos šventės dalyviai. Įspūdingos instaliacijos (o anuomet mums tai buvo naujiena!) buvo surengtos ir Parodų rūmuose, ir Jeruzalėje – Marijos ir Vlodo Vildžiūnų įžymiojoje, daug įdomaus mačiusioje pievoje. Apie vieną iš jų Kazės bičiulės buvo pasakyta, kad tai buvo stulpai su didžiulėm baltos ir mėlynos spalvos vėliavom, kurios atrodė lyg laiškai, išmesti į orą, lyg aitvarai ar paleistos mintys... Vertikalė, stiebas ir ant jo plevenant horizontalė, tas statiškas ir judančio santykis čia buvo svarbiausia. Beje, su laiškais į Nebūtį man savaip asocijavo ir jos brandūs, mįšlingi paveikslai, kabėję Olandų rūmų salėse. Vienas iš jų iš ten išlydėjo ir ją pačią...

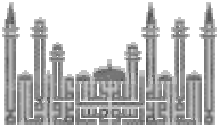
Judesys erdvėje....

*.....
Priklausomai nuo gamtos sąlygų ||||....
Judėjimas permatomų arba šviečiančių juostų ||||....
Iš tokių medžiagų, kaip visokie plastikai, popieriai, medžiagos –
Idealu daryti judančias skulptūras....*

Arba:

Skulptūra???
Kas yra skulptūra???
Kur ta riba....
Ar aš nedariau spalvotų skulptūrų paveikslų???
Ar aš nedariau visą laiką to, ko dar nepadariau???

Kartą – tai buvo maždaug 1972–1973 metai – Kazė pakvietė užėiti į Šv. Jonų bažnyčią, kuri anuomet buvo po truputį restauruojama, o Kazei buvo leista ten įsikurti su savo projektuojama ir siuvama uždanga Maskvos Gnesinų muzikos mokyklos scenai. Didelėje vidurinės navos erdvėje užuolaida tilpo visu pločiu, Kazė po ją ir aplink ją vaikščiojo nusiavusi batus, dėliojo nudažytas skiautes, komponavo, sagstė. „Aplink vaikščiodama nieko nepamatysi, lipk į sakyklą, iš ten visuma matosi. Aš dėliosiu, o tu man sakysi, kur geriau dera.“ Į sakyklą užlipdavo ir ji pati. Prie apatinio laiptelio buvo padėta Kazės „tašė“, greta – termosas, cigarečių „Tallinn“ pakelis, kažin kokie popieriai. Aplink voliojosi daugybė skiaučiu. Uždanga turėjo būti lyg Klee paveikslas iš rusvų, oranžinių ir terakotinių tonų kvadratėlių, susiūtų ant tvirto pamušalo. Itin subtilaus sodraus kolorito. Sakyčiau, savotiškas skiautiny. Laikas bėgo, jau reikia vežti užsakymą, o darbas vis nebaigtas. Kazė nervinosi, skubėjo ir pagaliau išvežė. Grįžo gerai nusiteikusi ir, regis, su honoraru. Bet jau vėliau teko girdėti, kad pakabinta Gnesinų salėj uždanga suplyšo, ją teko restauruoti. Konfūzas! O Kazė keikė ir tą uždangą, ir kam ėmėsi tokio sunkaus darbo.

To be(at) or not to be(at)

MOTERYS (IV sūra)*

Vardan Alacho maloningojo, gailestingojo!

38 (34). Vyrų yra aukščiau žmonių dėl to, kad Alachas suteikė vieniems pranašumą prieš kitus, ir dėl to, kad jie leidžia savo turtą. Ir padorios moterys – pilnos pagarbos išsaugo tą paslaptį, kurią sergi Alachas. O tas, kurių nepaklusnumo jūs bijote, pamokykite ir apleiskite jų guolius ir uždrožkite joms. Ir jeigu jos jums paklus, tai neikite prieš jas, – iš tiesų, Alachas išaukštintas, didis!

Kai penketas mokslingų vyrų, suprask, ne dyką skaičių metų vagojusių savo smegenų žievė akademinėje atmosferoje, televizijos studijoje susėda gerą valandą svarstyti dėl įnagio, kuriuo, nenusidedant gailestingajam Alachui beigi nepranarandant jo malonės prie rojus vartų, galima uždrožti neklusniai žmonai, gamybinės medžiagos ir jos pranašumų, nori nenori imi prunkščioti ir kikenti kur nors sau į kišenę. Ilgai neatlaikęs ir nuo kantrybės nutrūkęs kompaniją man palaikantis bičiulis musulmonas pasrūva mano galvai dar neperprantamais arabiško devynaukščio plūdesio ditirambais. Tada rūškanu veidu reziuuuoja, kad, jo manymu, diskusija jau nuo pradžių ima panėšėti į žiūrėjimą į negro užpakalį pro juodus akinius. Taigi tenka prisiegti diržus – beprotybė akimaju išibėgėja tiek, kad ir bejėgiškai besimuistantis laidos vedėjas turbūt suvokia, jog sustabdyti ją darosi tolygu pulti po šviesos greičiu atšvilpiančiu prekiniu traukiniu, viliantis jį paskutinę akimirką sustosiant. Nesustoja. Jordanijos universiteto Religijos fakulteto dėstytojas dr. Muchamedas al Hadžas, neva stengdamasis užbėgti už akių vakariečių kaltinimui, kad islamas sankcionuoja smurtą prieš moteris, nesivarždamas, kaip ir pritinka jo išsilavinimo vyrui, ima aiškinti viską nuo pradžių ir be užuolankų. Remdamasis chadisais, pasakojimais apie pranašui Muchamedui priskiriamus veiksmus ir pasisakymus įvairiais klausimais (būtent šie daugiatomia chadisų rinkiniai yra musulmonų teisinių tradicijų pagrindas), al Hadžas tvirtina, kad vyro kaip šeimos institucijos valdytojo statusas yra nekvestionuojamas, o mušimas anaipol nereiškia sulaužytų kaulų, perskeltos galvos, kraujo balos ar, tebūnie, „tik“ mėlynių. Fone besivaipnčiam laidos vedėjui švytuojant biliardo lazda (nė kiek neperdedu), al Hadžas čia pat išdėsto visą disciplinavimo instruktažą: plona lengva rykštelė, netaikyti į jautrias vietas, pvz., veidą, ir jokių įbrėžimų, nudrėskimų ar apskritai žymių. Paslapties, kokiam miške tokią stebuklingą šilkinę rykštelę išsilaužti, dr. neišduoda.

Tada situaciją valdyti imasi Šv. Marijos universiteto Kanadoje profesorius dr. Džemalis Badavis, kreipdamas mintį kiek kita linkme. Pasak profesoriaus, leidžiamas (ne privalomas, ne skatinamas) yra toks veiksmas, kuris nepa-

lieka žymių ant kūno, ir įdomu tai, kad šiandieninėje Amerikos teisėje remiamasi lygiai tokiu pačiu, musulmonų teisiniu jau XIV a. apibrėžtu, kriterijumi skiriant „lengvą“ nebaudžiamą veiksmą nuo baudžiamų smurtinių. Galiausiai dr. Badavis reziuuuoja, jog smurtą šeimoje patiriančių moterų statistika Vakaruose, kur nesivadovaujama Korano mokymu, pernelyg šurpi, kad galėtų įtikinti būtent Koraną skatinant moterų engimą.

Žinoma, kalbant apie moters ir vyro padėtį islame, neprasminga ginčytis dėl to, kiek formaliai šventraščių postuluojamos normos realizuojamos tikrovėje. Atskirose musulmonų šalyse, kur visuomenė nuo pirmųjų savo gyvavimo dienų buvo išskirtinai patriarchalinė ir vyrai siekė (-ia) dominuoti moterų atžvilgiu, normos neabejotinai įgavo savitą kultūriškai ar šalies įstatymų sankcionuotą formą. Ką ir kalbėti apie tai, kad bet kuri visuomenė – musulmoniška, krikščioniška ar sekuliari – kenčia dar ir nuo žmogiškųjų silpnybių.

Siekiant įvertinti šios nesibaigiančias diskusijas tarp musulmonų ir islamo kritikų keliančios Korano eilutės interpretavimo sunkumus, vertimai mažai gelbsti. Lietuviškas vertimas šiuo atveju iš esmės klaidinantis dėl kelių priežasčių. Pirma, originalo pirmajame segmente nėra lyginamojo aspekto – nevertojama jokia lyginamoji konstrukcija: *al-qawwam*, kuris lietuviškame tekste verčiamas kaip prievoksmis „aukščiau“, iš tiesų yra daiktavardis. Angliškoje Korano vertimų tradicijoje jį įprasta versti kiek tiksliau – *manager*. Šio vertimo teisingumą paliudytų bet kuris arabų žodynas, tačiau taip pat bet kuris žodynas paliudytų ir tokias šaknies *Q-W-M* veiksmazodžio, iš kurio daiktavardis *al-qawwam* išvestas, reikšmes kaip „stoti(s), kilti stačiam, tiesiam, būti; būti pagrindu; remti, palaikyti, stoti už“; tos pačios šaknies ir arab. daiktavardis „statramstis“. Tiesa, kai kurie angliški vertimai teikia *maintainer* – „rėmėjas, globėjas“.

Antrasis lietuviško vertimo netikslumas – segmentas „Alachas suteikė vieniems pranašumą prieš kitus“, gavęs kauzatyvinę reikšmę („dėl to“), nors arab. prielinksnis *bi* implikuoja instrumentinę reikšmę. Tad kad ir negrabiai, bet tiksliau šį sakinių būtų galima formuluoti taip: „Vyrų yra moterų statramstis tuo, kuo Alacho parinkimu jie pirmesni vieni už kitus, bei savo leidžiamu turtu.“

Nevalingai skrandį spazmuojančios interpretacijos prasideda tada, kai mokyti religijos vyrai sutartine užtraukia, kad, girdi, TAI, ko Alachas vyrams atseikėjo su didesniu kaupu nei moterims, be abejonės, yra „mentalinė galia pateikti pagrįstą ir teisingai aplinkybes įvertinančią nuomonę“. Tokiu atveju prasminga klausiti, kiek apskritai protinga (!) mėginti rykštele protinti žemesnio protinio išsivystymo lygio individą (t. y. moterį)?.. Klausimas tyruose.

Trečiasis eilutės sakiny, dėl kurio laidos herojai neuilsdami detalai ir pasitelkę vaizdines priemones diskutuoja ištįsą valandą, manding, prašyte prašosi gerokai paprastesnės interpretacijos apeinant visus siūlomus makabriškus samprotavimus, kuriuos saviems samprotavimams pūsti neretai netrunka pasičiupti islamo kritikai, tardami arklio kelyje paliktus gurvuolius esant aukso grynuoliais.

Regis, kur kas racionaliau šią eilutę aiškina viduramžių Korano interpretatoriai, taip pat kai kurios šiandieninės islamo mokyklos. Jie remiasi chadisu, atpasakojančiu, kaip pranašas Muchamedas dėl tam tikrų aplinkybių jo rūstybę užsitraukusią vergę tarsi išpėja: „Jeigu nebijočiau pragaro baumės, uždrožčiau tau *sivaku* [kramtomas arako medžio pagaliukas dantims valyti].“ Žinoma, matuoti įnagio centimetrus, kaip ir jo (ne)paliekamas žymes, vienodai absurdiška, nes žeminanti iš esmės jau pati sankcionuojama baudimo intencija. Tam tikra prasme ji galbūt neatrodytų diskriminuojanti, jeigu moterims Koranas būtų numatęs atitinkamų priemonių prasižengusiems vyrams disciplinuoti... Kaip tik tokiu klausimu laidos vedėjas ir užklumpa dr. al Hadžą. „Daugybę priemonių moterys turi. Jos gali, uh... Jos gali... uh... paprašyti vyro pasitaisyti. Visos šios priemonės“, – išsamiai stena pašnekovas. Pamatęs, ko prisidirbęs, laidos vedėjas suskumba sufleruoti, kad moteris gali kreiptis į trečiuosius asmenis ar teisimą konfliktuojančiam vyrui tramdyti.

Manding, o kodėl prie vyrus disciplinuojančių priemonių negalima priskirti ir toje pačioje eilutėje minimų? Ar ši eilutė sankcionuoja prieš moteris nukreiptą smurtą, ar fizinės jėgos naudojimo galimybes ji apriboja iki maksimalaus minimumo, ir, atsižvelgiant į minėtą chadisą, apriboja tokiu būdu, kad šis apribojimas nedviprasmiškai ima panėšėti į iššūkį patriarchalinio maskulinizmo autoritetui? Kai kuoka ar kumščiais įpratusiems mosuoti spartakams, kokių, kaip matyti iš statistikos, nestinga ir pačiose antiislamiškai nusiteikusiose „civilizuotose“ sekuliariose visuomenėse, į ranką įbrukamas nugrauztas dantų pagaliukas, kuris už viską labiau dar tinka musėms ganyti, man darosi visai nelūdna.

Kartais jau ima atrodyti, kad pastoriaus T. Joneso ne-nuovokume paleisti dūmais Koraną yra tiek neapsižiūrėto nuovokumo! Gal iš tiesų Koranas turėtų būti *pradangint*... iki kol noras jį skaityti (!), kada jis atsiverčiamas, pergalės visus kitus išankstinius tikslus ar įnorius.

SAUDADA

* Koranas: literatūrinių prasmų vertimas. Vertė Sigita Geda. V.: Kronta, 2008.

Kazė: viena savo abejonėse

Atkelta iš p. 3

Beje, kartais ir jos paveikslams trūko precizijos, su jais taip pat visokių nuotykių būta: tai koks popiergalis styro atsiklijavęs, tai dažai lupasi. Bet man tai savaip suprantama: Kazėi įdomiausia buvo sugalvoti, sumanyti, išbandyti, o ne varginantis procesas.

Kartą pagyriau baltą vilnonį Kazės sijoną. Nebuvo jis akinančio baltumo, greičiau dramblio kaulo ar nenugriebto pieno atspalvio. O ji man sako: „Ateik į bažnyčią, aš tau duosiu tos vilnos kiek nori, nuo Gnesinų liko daugybė atraižų!“ Ir davė man tokią, iš kurios netrukus buvo pasiūtos madingos nuo kelių platėjančios kelnės... Kaip hipių. Jas mūvėti galėjai ir vėsią vasarą, ir žiemą. Kartą jos mane išgelbėjo iš beviltiškos padėties: Permės oro uoste, kur dėl blogo oro pilna salė žmonių laukė kokio nors skrydžio Europos link, tarp jų ir aš, po kelių valandų stumdydamosi staiga išgirdau spigų kasininkės šūksnį: „Ei, devuška v belych briukach i perom v ruke, chočeš na Leningrad?“ Tamsiai apsirengusių žmonių minioje tikrai atrodžiau kaip balta varna (o dar su man dovanota didžiulio paukščio plunksna rankoj!) – tai ir išskridau iš Uralo...

Prie keistų nuotykių, susijusių su Kaze, priskirčiau ir dar vieną. Kartą specialiai dienos metu Kazė užėjo pasižiūrėti paveikslų albumų. Tėvas buvo nemažai surinkęs iš senųjų Vilniaus antikvariatų ir kolekcininkų, daugiausia len-

kų. Apžiūrėjusi paveikslus, Kazė pamatė ant spintutės dvi žvakides su žalsvo marmuro stovais ir varinėm lėkštelėm. Žvakides, apmūšijusias ir beveik išmontuotas, man buvo atidavusi teta, ir kažkoks elektrikas jas šiaip taip susuko, bet buvo aišku, kad jas reikėtų profesionaliai sutvarkyti. Kazė nuostebai, kodėl jų ir dar tokios elegantiškos barokinės lempos su porcelianinių žiedų apvijom nenunešu restauratoriams. Prisipažinau, kad tokių nepažįstu, be to, ir pinigų tokiems darbams apmokėti neturiu. O ji sako, kad būtent tokių pažįsta, esą jie puikūs meistrai, šiuo metu restauruojantys Šv. Jonų bažnyčios šviestuvus ir savo dirbtuvę įsikūrę pačioj varpinėj. Sutarėm eiti drauge; kai nuėjom, vyrai Kazę sutiko linksmai, kaip savą, pasiūlė taurelę; susipažinom, ir aš mačiau, kad mano iš didelės rankinės ištrauktas turtas jiems padarė išpūdį. Žvakides ir lempą pastatė greta kitų rakandų ant purvinos lentynos ir jos ištirpo akyse, susiliejo su tais svetimais daiktai. Vieno iš vyrų, Kęsto, paklausiau, kiek tai kainuos ir kada turėsiu atsiimti, o jis, mirkstelėjęs kolegai, pasakė: „Sutarsim. Užeidinėkit laiko turėdama.“ Kai kartą užėjau, viena žvakidžių jau buvo sutvarkyta, norėjau pasiimti, bet jis pasakė, kad geriau viską iš karto... Išėjau. Kai vėl pasirodžiau, man buvo pasakyta, kad Kęstas išvykęs, o kur mano daiktai, jie nežina. Atsiradęs Kęstas pareiškė, kad daiktai dingę. „Visi?!“ – „Visi“, – niūriai burbtelėjo. Pasiskundžiau Kazėi, prašiau pagelbėti, bet ji pasakė: „Žinai, dabar tokie laikai, visi, kas nugriebia ką geresnio, tuoj lekia į Lenkiją. Ten puikiai veikia rinka.“ Tarpininkauti nenorėjo... Manęs laukė siaubingai nemalonūs pokalbiai su namiškiais... „Kodėl tau visada taip?“ Po to įvykio mūsų santykiai su Kaze atšalo. Matėmės vis rečiau, dažniausiai pas kitus žmones.

Įsiminė ir dar vienas epizodas. Tai buvo po Jutos Čeičytės pirmosios personalinės parodos Parodų rūmuose atidarymo, įsimintą Brežnevo mirties dieną 1982 metų rudenį. Į dienos šviesą pirmą kartą buvo ištraukti visi abstraktūs jos darbai. Susirinko daugybė žmonių, kaip per tikrą šventę. Bet banketo rengti rūmuose neleista dėl valstybinio gedulo, todėl po atidarymo visi patraukė į Jutos namus Mykolo Oginskio gatvėn. Sveikinimai ir linksmybės vyko ten, ankštame plote. Visi gėrė vyną, stati užkandžiu, ragavo totorišką šimtalapį; aišku, buvo ir Kazė. Kai visi įkaito, kalbos darėsi vis garsesnės ir karštesnės, vyrai eidavo parūkyti ir kelintą jau kartą apžiūrėti po langu tą vakarą pastatytos neaiškios paskirties juodos mašinos; staiga iš koridoriaus pamačiau, kaip Kazė, pasikėlus ilgą storą sijoną, juo apglėbė virtuvėj ant stalo stovintį vyno butelį ir norėjo jau sprukti pro duris, bet vienas iš jaunesnių dailininkų ją sugriebė... Ir sugrąžino. Tada pagalvojau, kad Kazė grimzta į juodą spalvą. Net ne spalva tai, bet pati dramatiška juoduma.

Kazės nebėra. Bet juoduma sklaidosi. Liko kūriniai, liko jos ilgesio, troškimų ir neišsipildymų instaliacijos mūsų, dar esančių, atminties erdvėse.

P. S. Širdingai dėkoju man talkinusiems Kazės bičiuliams – Jutai Čeičytei, Laimei Lukošūnienei, Liucijai Šulgaitėi, Birutei Patašienei, Marijai ir Vladui Vildžiūnams, kurių prisiminimais rašinyje esu pasinaudojusi.

Nida–Gilužiai, 2010 vasara

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

SIGITAS GEDA

Neleiskite šviesai numirti

2007 metai

Apie tikėjimus

Šventojo Televizoriaus religija (A. Šl. terminas). Atrodo, kad ir aš ją šiek tiek „praktikuoju“. Kasdien. Vasarą mėnesį gyvenau atsikratęs, sodžių, gamtoj. Labai gerai buvo be šito šventojo... Penkiuose asmenyse (tiek kanalų atveria mano Griezdas).

Iš esmės Saša Piatigorskis, didysis Rygos budistas, buvo teišus. Liudas Truikys Kaune teigė tą patį – pomirtės pasaulis... Kuo gi ši religija blogesnė už kokių nors jorubių tikėjimą? Jeigu gerai įsidėmėjau, jorubiai (kaži kur Kurdistano kalnuos) tikį į puolusį angelą, t. y. vėlnią.

Gruodžio 19, trečiadienis

Geriausi rusų pirkiniai, –

taip pranešama iš Maskvos... Tai lietuviai. Pavyzdžiui, lėtas ir ramus krepšininkas Šiškauskas. Jis dabar dalyvaus lemtingose CSKA ir Kauno „Žalgirio“ rungtynėse.

Tai laikai, kai CSKA susipirkdavo tik estus, latviai seniai pamiršti. „Žalgiris“ kaip lietuviško patriotizmo simbolis – seniai išblėses.

Kitados irgi buvo pinigai, bet būta ir tam tikrų tautinių aspiracijų. Samdomos ietys – viduramžių riteriai, kurie kau-davosi už tuos, kurie brangiau mokėdavo...

„Žalgiris“ dabar kaip žvirblis prieš erelį.

Klausimas

Kaip atrodytų romanas, simfonija, eilėraštis, prikaišytas naujmetinės reklamos. Pavyzdžiui, Maironis ir „Tantum Verde“ – burnos purškalkas... Naudokite...

Ten, kur Nemunas banguoja...

Ir vėl.

Kūčių naktis Žemaitijoje

Žemaitis, prisiklausęs pasakojimų apie Kūčių naktį prakalbusius gyvulius.

– Ko čia stebėtis! Kūčių pavalgius, net mano žmona ėmė su manim kalbėt!

Mįslė

Kas buvo žmogus, kuris, mistinių galių įkvėptas, išsi-skyrė net su aštuoniom žmonom ir net jo vaikai apie savo tė-vą nieko nenutuokia?

Atsakymai: vėlnias, šinšilas, piktoji dvasia, Pamela Anderson, Henrikas VIII... (neteisingi atsakymai).

Teisingas – nematomasis.

Fugos –

Dievo lotyniškas bėgimas per lietų...

Kalėdos.

Gruodžio 20, ketvirtadienis

Prieš Kalėdas Vilkaivskyje

Žmogus po avarijos, gal priblokštas, gal vaistų prileis-tas. Stovi kryžkelėje, kalba suvalkietiška:

– Kap atsičiokinau, visi aplink negyvi, mašina degė, atlėkė greitukė, ligoninėj prisiuvo man ausį...

– Ambi libi bul! – rėkia vaikai.

Šešėliai ties dvarvieta.

Nujojančių kareivių pasiūlymai.

H. Hesse apie aiškinius

Neužmirškime, kad geras eilėraštis yra estetinis reiškis, ir visi jo aiškinimai yra antrarūšis dalykas. Žinoma, kai apie eilėraščių kalba kongenialus žmogus, tai prilygsta eilė-raščiui. Deja, tai būna kartą iš milijono atvejų.

Atpasakoju čia jo pastraipą todėl, kad pas mus visais laikais užteko aiškintojų... Jų pilni universitetai, redakcijos, mokyklos ir institutai. Net bažnyčios.

Jeigu mūsų krašte dar esama trijų milijonų, tai H. Hesse sakytų:

– Na gal turite kokius tris poezijos aiškintojus. Beje, pas mus ne tik aiškina, bet ir moko! Daugelis jau-čia pareigą pamurkdyti poetą.

Visuomenė (pagal H. Hesse)

Milijonai baimės ir ilgesio kamuojamų individų.

Išėjimai ir vertimai

Nėra išėjimo, kuris nepasigirtų matęs pasaulio, pramokęs kalbų, tačiau vos susimąstai, ką ir kur kultūrinė mūsų išėjim-a (rašytojai) yra išvertę, tarkime, iš anglų, prancūzų, lietu-vių, – šnipštas.

O jeigu ir bandė versti – vėl šnipštas. Taip, neturėjo są-lygų, taip, buvo geležinės uždangos... Bet buvo ir gyvos kal-bos praradimas.

Nekalbu apie pasikeitusį pasaulį (be sienų, internetinį), bet iš praeities – beveik nieko negavome.

Nebent A. Rubšio versta Šventąjį Raštą, bet ir tai – visos Bažnyčios pastangomis, šiaip ir anapus. Antra vertus, nēr žmogaus, kuris jo klaidas pataisytyt...

Šveicarija apie Lietuvą

Iš pradžių buvo viskas gerai, gyvenu svetur, bet jausmas kaip namie... Tada buvo gerai, o paskui viskas ėmė nervuot. Beviltska su kuo nors susitart, viskas kaip šakėm ant van-dens...

Tada ėmiau galvot, kad gyvenu kaip Kinijoje. Ir vėl tapo gera, nes čia labai daug siurprizų. Šveicarijoje labai daug tai-syklių, viskas labai reguliuojama.

Mano vyras lietuvis, bet... tarptautinis – atviresnis žmo-gus. Žino, kas aš esu, ir taikosi.

Lietuvoje aiškesnės vyrų ir moterų funkcijos, vyrai ats-tovauja, šneka, o moterys – giliau... *Macho* kultūros bruo-žai, bet ne *macho*. Vyrų žiūri į mane kaip į moterį net tada, kai aptariami bendri projektai. Man tas neįdomu, lietuvių vyrai čia duoda sau „per daug teisių“.

Vokiečio, gyvenančio 11 metų Lietuvoje –

akimis:

– Kiekvienas čia mano, kad jo nuomonė yra teisingiau-sia, į kompromisus neina, diskusijos beviltiškos.

P. S. Besiklausydamas aš pagalvojau, kad svetur gyvenančių lietuvių, ko gero, niekas neklausia nuomonės apie juos, švedus ar vokiečius...

Atvažiavai, gyveni, tai ir džiauksis, gavai ko norėjęs.

Žemaitė ir Šekspyras

Vis parašoma, kad jinai skaitinėjusi jį, sėdėdama ant ežios... Tikriausiai „Hamletą“ ar „Karalių Lyrą“... Jei sone-tus, tai jai būtų patikęs 32-asis, kur poetas gaudinasi maždaug taip: „Ar supras jį jaunimas? Juk jų eilės bus dvigubai geresnės, o jam teko stabtelėt gyvenimo kely...“

Kuris dėl to nesigraudino? Tegu Šekspyras yra visuotinis, tegu genialus, bet daugelis jo jausmų ir pamąstymų – labai žmogiški. Kaip sakoma, viskas, kas kasdieniška, slėgė ir jį.

Užmiršo žmonės tuos, kurie dėdavosi neturį „žemiškų jausmų“. Didžioji žmogaus problematika yra I. arti, – mir-ties ir meilės šešėlis, viltis ir jos trapumas, gailestis.

O kuo sodžiaus ežia skiriasi nuo kokios prieglobos ang-liško sukirpimo parke? Ta pati saulė ir tas pats žalumas...

Kad ir kaip sentimentalau, iš žmogaus neišrausai kad ir to, ką eiliavo šiandien neskaitomas Pranas Vaičaitis:

*O visgi šiandieną da mislys man mena,
Kad svieta žmonelių širdies viduryj
Gražiausi jausmai, supratimai gyvena,
Kaip brangūs žemčiūgai giliam vandenij.*

Nuo to nebėga nei Žizėkas, nei Sloterdijkas.

Antroji lietuvių religija

Kitaip – krepšinis. Keisčiausia, kad jis Lietuvoje pradė-tas žaisti tik XX a. trečiajame dešimtmetyje. Nebuvo net ge-ro žodžio – basketbolas, krepšiasvydis, bobų zabova...

1937-aisiais lietuviai Rygoje iškovojo pirmąją vietą Eu-ropoje. Tai buvo I. netikėta.

Latviai pranašavo lietuviams paskutinę vietą, bet patys liko tik šeštoje.

Keista, kad kokia krikščionybė neprigijo šimtmečiais, o krepšinis – bemat!

Iš epitafijų

Mirus ir tuo patenkintas.

Prieš Kalėdas

Su Vladu Br. ilgai aptarinėjom, kad poezijos proletaras ar poezijos juodadarbis – daug geriau skamba nei poezijos kunigaikštis ar pirmasis poetas... Bent jau mūsų dienomis.

Tiesa, jis priminė, kad ir a. a. A. J. Greimas nesidrovėjo vadinti save kultūros juodadarbiu.

Tegul kiti sau kaišosi tom povų plunksnom. Išėjo Skirmanto Valento knyga apie Vlado ir mano „lingvistiką“. Kažkada S. V. buvo gavęs premiją už knygą „S. G. gramati-ka“, bet aš tos knygos neskaiciau, gramatikos, regis, irgi ne-su parašęs. Prisimenu tik svetimžodį:

– Gramatiejus, matai, atsirado!

Tas, kur moka laiškus parašyti...

Iš Ekleziasto

7, 15:

„Per savo trumpą gyvenimą mačiau du dalykus: kartais teišus žmogus pražūva, nepaisant jo teisumo, ir kartais ne-dorėlis išlieka, nepaisant jo nedorumo.“

P. S. Čia tiktų Romo Gr. romanui „Rūkas virš slėnių“. Tiesą sakant, pačiam pavadinime kažkas ekleziastiška: „Rū-ku rūkai! Viskas rūkų rūkai!“

Apie jausmus

Tasai žmogus, kur sakė, kad meilė – tai spąstai, pamiršo pridurti – juos paspendžia moteris, betgi vyras nori jų ir – įlenda pats.

Ekleziaste yra pasakyta, kad jos išvengs tas, kas patinka Dievui, taigi pats žmogus išvengtų meilės per silpnas.

Apie apkalbas

Ekleziaste patariama į jas nekreipti dėmesio, nes paga-liau „išgirsi savo vergą, tave keikiantį“... Galop kiek kartų esi keikęs kitus?

(Čia galima dėti lygybės ženklą tarp apkalbų ir straips-nio, įvykio komentarų internete – suviešintos apkalbos, vie-šas iškeikimas. Betgi – pasislėpus, kaip smūgis iš už kampo. Anoniminis dergliojimas.)

Kitos mintys

Apie tai, kad išmintis sušvelnina griežtus veido bruožus.

Apie tai, kad malonumas yra didis.

Apie tai, kad ilgam ir nuosekliam darbe esama dievišku-mo (tai „Dievo darbas“).

(Dabar suprantu, kodėl „mažieji žmonės“, tie visą gyve-nimą triūsę vabaliukai, gali būti laikomi šventais... Jie dirbo Dievo darbus!)

Asmeniška

Netiesa, kad aš neturėjau savo darbų programos (kūry-bos). Ją buvo įvardinę ir K. Nastopka, ir V. Kavolis.

Iš esmės tai buvo rekonstrukcijos programa. Lietuva – nuo seniausių laikų. Į gylį, į plotį.

Į plotį – vertimai.

Laikas bloškė tai šen, tai ten, bet kai ką padaryti pavyko.

Žalio paukščio (Strazdo) mitas. Nuo kokių 1962–1964 metų.

*Viską narplioju ir skaldau,
Ir į žygį jau šaukiu,
Žalias paukštis – vertikalėm
Aš į Lietuvą plaukiu.*

Akcentas – vertikalus pjūvis, o ne horizontali pažemiu slenkanti linija.

*Aš pirma užbėgsiu, šauksiu
Saugot žmones, saugot stogus.
Lietuvos pasaulis laukia
Didelės, keistos, senoviškos...*

Tai kas, kad niekas (pasirodo) jos nei laukė, nei lauks. Mano darbai buvo kiek galint daugiau gręžti. Beveik ar-cheologinis metodas. Šachtinis. Iki neolito.

Dabar visi – avangardas, tačiau neturi idėjų.

Prospekto pradžioje

Lietuvos nacionalinis dramos teatras yra pats gražiausias Vilniaus teatras. Akys priprato, daug kartų patikrino, išmataro „save teatre ir teatrą savyje“ – taip, be abejo, šitų teatrinių patalpų erdvė, geniali suprojektuota, natūrali Gedimino prospekto atšaka (gali net sakyti, kad fojė yra tas pats prospektas) įtraukia tave nejučiomis ir tu nužingsniuoji su visais meno prospektu. Trijų mūzų veidai visada nukreipti į padanges, kad ir kokios jos būtų, o ketvirtoji mūza viduje, prie fontanelio, mėgina išlaikyti kūno ir sielos svorį neįprasta, nežmoniška poza – meno poza.

Apie brolių A. ir V. Nasvyčių ir S. Kuzmos kūrinį jau daug pasakyta, bet jis nuolat stebina ir net verčia giedoti ditirambus. Dabar jie ne pro šalį, nes Nacionalinis pradeda 70-ąją sezoną. Teatrinio prospekto pradžioje pastatyta archyvinėmis afišomis apklijuotas stulpas. Senamadiška paveikslų galerija, lietuvių tarybinių dailininkų kūriniai, ačiū Dievui, savo vietose (nors ne visi). O šalia jubiliejaus proga mėginama priderinti specialiai atrinktą šiuolaikinę, teatrališką ir dramatišką tapybą. Teatro vadovas A. Večerskis per spaudos konferenciją kalbėjo, kokia jam svarbi teatro aplinka ir ritmas, kilimai ir kėdės, tvarkingas repertuaras ir algos. Šita administravimo programa, regis, yra nuodugnai įvykdyta. Teatras blizga, laivelio burė įtempta, uždanga prasiskleidžia.

Pirmoji premjera – rusų dramaturgų brolių O. ir V. Presniakovų pjesė „Hungaricum. (Liūdnas detektyvas)“. Madingi jau ir užsienyje autoriai teigia darantys tą patį, ką A. Warholas tapyboje – piešia M. Monroe ant sriubos skardinės. Dialogo ir komunikacijos, mobilaus siužeto ir ryškios istorijos amatininkai yra atviri meistrystės šalininkai. Jie kaip ir mūsiškis S. Parulskis naujose populiariose pjesėse (K. Smorigino režisūra) siekia lengvo slydimo tekstu. Ir tai jiems visiems pavyktų, jei jų šita tik iš pirmo žvilgsnio komiksine dramaturgija į savo kietus nagus paimtų režisierius, irgi gerai išmanantis savo amatą. Gerai inscenuota-

me komikse, prarijus pigias gatvės žargoną ir tipiškas situacijų razinas, pamažu išryškėtų dabartinio laiko fotografija. O be režisūrinio stuburo šaunūs broliukai Presniakovai kaip be rankų – nors ir su kartoniniais grifono sparnais spektaklio pabaigoje.

Išilgintoje, be kulisų scenoje – eilutė pažįstamų metalinių prekybos kioskų (scenografe L. Luišaitytė), kuriuos, matyt, padiktavo nuolat minima kregždžių lizdų sriuba – kinų kulinarijos viršūnė. „Hungaricum“ vengriškumas visaip slopinamas, nes tautų katilė nacionaliniai skirtumai nepageidaujami, asmenybė taip pat ištrinama ir pavadinimas galų gale nuskamba kaip pasityčiojimas. Tačiau visas šias idėjas, sėdėdamas minkštame žiūrovo kėdėje, gali tik numanyti. Dramaturgų suplanuotos mikrodramos, audros stiklinėje, o tiksliau – absurdiškas pasaulinės sriubos virimas Vengrijos, Rusijos ar Lietuvos autsaiderių zonose nepasiekia absurdo lygmens nė iš tolo. Aktorių kojos smarkiai trepsi, bet vis tiek klimpsta kiekvienoje mizanscenoje – gailu net žiūrėti. Kojoms šiame spektaklyje, neturint ko nusitverti, deja, skiriamas didelis vaidmuo. O personažų grimasos, kurias sukelia, pavyzdžiui, giedojimas bažnyčios chore ar narkotikai, sumaišyti su cukraus pudra, išstipsta tą pačią sekundę, kai tik yra suvaidinamos. Etiudai nesusiklosto nei į liūdną detektyvą, nei į kokius linksmus linijinius šokius, nes režisierė Ramunė Kudzmanaitė visiškai pasimeta didžiulėje scenos erdvėje su išmėtytais polietileningais maišeliais (plg. filmą „Amerikietiškos grožybės“). Mažoji teatro scena akiškai būtų buvusi parankesnė. Neblizga ir pačios režisierės versta pjesė (nuolat vietoj kinų skamba kiniečiai), tiesa, finale sulauki programėlėje pažadėto A. A. Jonyno eiluoto posmo.

Pirmoji premjera Nacionalinio teatro Mažoje scenoje – monospektaklis „Unė“. Birutė Marcinkevičiūtė taip pat kaip Unė Babickaitė pakeitė pavardę – Birutė Mar vaidina

Unę Baye. Spektaklio pradžioje aktorė ir režisierė kreipiasi į publiką: ar kas nors esate girdėjęs apie Unę (1897–1961)? Prieš dešimtmetį, kol dar nebuvo Lino Brogos iš laiškų ir dienoraščių sudarytų knygų, tikrai mažai kas girdėjome apie aktorę, netapusią pranašu savo tėvynėje. Būtent tos knygos „be užkulisių“ tapo pirmuoju dideliu Unės gyvenimo spektakliu Lietuvoje, nes ryžtingos, guvaus proto aktorės likimas buvo kaip reta dramatiškas.

Unė (kaip ir dabar Birutė) buvo iš tų moterų, kurios metodiškai save kuria. Nes, deja, pigmalionų režisierių nėra daug, o jei atsiranda, tai jiems reikia mokėti didelį honorarą (istorija su pasamdytu T. Komisarževskiu). Monopjesei atrinkti tekstai dinamiški, pakilūs, su lengva pašaipėle traukiantys per dantį kolegas – iš jų susiklosto kasdienis buitinis aktorės paveikslas, ne itin apsunkintas aistrų ir netekčių. Unė skrieja savo išsirinkta kryptimi Kaunas–Peterburgas–Paryžius–Niujorkas neužkliūdama, padėjuodama dėl senų baltelių ar apatinių. Plati skraistė ir šokis už sidabru mirgančio kino ekrano suartina ją su I. Duncan, tačiau kodėl gi ne – matyt, daug aktorių tą dievaitę kopijavo. Unė ima į rankas kaip lelija nuluptą apelsiną ir kalba apie asketišką aktorius kūną ir gyvenimą, nuolat deklaruoja visapusišką tikro aktorius atsidavimą profesijai. Taip, Unė nebuvo provincionali aktorė iš Kauno. Gerai, kad spektaklio autorė įterpė Babickaitės menininkams parašytą manifestą – jame nuskamba traagiškesnė beteisio aktorius gaida, išskaitomi griežti aktorės principai. Gaila, kad punktyriškoje dramaturginėje linijoje nebuvo apčiuopiamiau sustota ties kuriuo nors svarbiu Unei vaidmeniu, gal jos net nesuvaidintu, bet išsvajotu – galbūt Birutė būtų perskaičiusi Tą Monologą kaip niekas kitas ir šitaip sugražinusi Unę į lietuvišką sceną?

Į šitą spektaklį reikia ateiti jau žinant, kas tokia buvo Unė Babickaitė. Kūrybinga, šviesaus talento aktorė Birutė Marcinkevičiūtė nupiešia žavingos personas paveikslą, tačiau dramos ji taip ir negauna suvaidinti.

VDFFF

Lietuviškų filmų premjeros Vilniaus dokumentinių filmų festivalyje

„Lieknas“
(rež. Julija ir Rimantas Gruodžiai)

Aldonai iš vieno nuošalaus Lietuvos kaimo dabar 80 metų. Filmuotojams Aldona rodo kastuvą, kurį ji kasdien ima į rankas ir kuria savo gyvenimą, savo sodybą. Kastuvas Aldonai yra daugiau nei traktorius ar kompiuteris. Per keletą dešimtmečių moteris perkasė, nusausino lieknyną, išrovė krūmus, išvertė akmenis, susodino lelijas ir bijūnus, suformavo naujus tvenkinius, supynė beržų kamienus, pasistatė namą. Vieniša skruzdėlė po šapą sunėšė skruzdėlyną, į kurią dabar atvežami turistai. Aldona sako, kad jai žmonės (kolūkis?) netrukdyt dirbti, paliko ramybėje, ir ji ramiai pragyveno viena, nieko niekada už savo namų sienų neieškojo. Tik kai suriečia ligos, tuomet šliaužia ieškoti pagalbos, bet greit išsilaizi, pradeda vaikščioti, dirbti ir vėl – gyvena. Darbas yra gyvenimas. Gyvenimas yra darbas. Moters įsitikinimai apvertė pasaulį, sutvirtino ją pačią. Apie jos praeitį pasakojama tik puse lūpų: varginga šeima, neturėjo nė kuo apsirngti, tikra žemės dulkė. Bet vieną dieną pasiemė kastuvą ir nuėjo į nuošalų raistą, o dabar iš to sužydėjusio stebuklingo parko byloja mums kaip Diogenas iš statinės. Aldona galėtų pretenduoti į gražiausios (ar kokios ten pas mus yra?) Lietuvos moters titulą. Ji tarsi atėjusi iš XX amžiaus pradžios ar net XIX amžiaus. Gyvas savikūros paminklas. Valios triumfas. Įrodymas, kad silpnybė yra didžiausia jėga. Tinkanti į dokumentininko H. Šablevičiaus klasikinių keistų herojų plejadą. Filmo režisieriai Gruodžiai kiek sutriko aptikę Aldoną, ji – žmogus, kuris netelpa į jokių rėmus.

„Tikras garsas valstybės atgimimo. 1989–1993“
(rež. Domantas Vildžiūnas)

Režisierius anarchistas atsisako profesinės pareigos atrinkti ir montuoti savo paties kadaise, Sąjūdžio pradžioje, nufilmuotą margą kroniką ir stumteli laviną Vilniaus gatvių ir mingių vaizdų, iš kurių žiūrovas-režisierius turi pats pasidaryti filmą. Labai įdomus sumanymas, nes kiekvieno iš mūsų pasąmonė kaip senienų krautuvėlė prigrūsta būtent tokių gyvai ar per televiziją matytų kadru. Rusų tankai ir Lenino paminklas toje netvarkingoje krautuvėlėje iš tiesų yra sumesti į vieną krūvą su kažkokia senyva moteriške

miesto parko pakraštyje ar apkūniu berniuku, už 30 kapeikų pardavinėjančiu „labai įdomų laikraštį „Mes“. Tankai pastaruosius 20 metų vaidino agresoriaus vaidmenį, neabejojame to vaidmens tikrumu, tačiau čia tarp jų dviračiais važinėjasi berniukščiukai, rūksta dulkės ir nelabai kas kreipia dėmesį į tą metalo laužą. Pati gyvenimo tėkmė nušluos juos. Draugo Ivanovo figūra su garsiakalbiu – juokinga, ir tiek. Prunskienė su Brazausku dar tik mokosi atsiklaupyti, nes visi aplink jau klaupiasi. Himnas dar tik pramokstamas tai šen, tai ten laisva gerkle giedoti. Laikas košia visus įvykius vienodai neužkliūdama. Viskas (ne)reikšminga. Kamera slinko per miestą (kažkodėl dažniausiai lietingą) ir traukė į savo akiratį viską iš eilės. O dabar pats gali išsirinkti brangiausias atminčias detales, gali net pro visad kine dominuojantį vaizdą prasimušti ir mėginti išgirsti autentišką to laiko skambėjimą, bruzdėjimą, tylą ir drėgmę apytuščiame Lenino-Gedimino prospekte su pajuodusia tirpstančio sniego krūva prie „Vaikų pasaulio“. O štai dar hollywoodinis kostiumuotas gražuolis – Seimo apsauginis su automatu per petį ir atvykusių vyskupų violetas, nufilmuotas iš viršaus pro troleibusų laidų sampynas, transą pasiekę gatvės muzikantai ir sutrikusi nuo kameros dėmesio maža Pelenė prie vartų arkos... Jo didenybė nedylantis kinas.

„Šanxai Banzai. Vilniaus Šanchajus“
(rež. Jūratė Samulionytė)

Jauna žviriti režisierė sugalvojo padaryti filmą apie „kaimą Vilniaus centre“. Bet, kaip sakoma, tik nugraibė putas. Tiesa, temperamentinga įžanga vėta dešimties balų: Šnipiškių prieigose, laukymėje, su tikru rytiečiu treneriu susikaupusi mankština grupė taiči gerbėjų, jie ir tampa daug žadančiais vartais į sukeistą medinį pasaulį už stiklinio „Europos“ bokšto. Kokia praeitis, kokios paslaptingos jėgos ten dar rusena ir neleidžia galutinai sutrūnyti sulopytiems namų šonams, vandens kolonėlėms, kukliams darželiams ir girgždančioms langinėms? Autorė tuoj puola prie ją apspitusių išvaizdžių rajono personažų – girtuoklių ir giliai įklimpsta. „Natūra“ su besiveliančiais burnoje liežuviais nepraleidžia kameros giliau į senąsias Šnipiškes, egzotika užlieja akis ir mes matome išties tik besiskeryčiąją Šanchajų, Šnipiškių karikatūrą. Vienas praeivis teisėtai nu-

sistebi: anksčiau niekas šitų vietų Šanchajumi nevadino, tai naujųjų laikų mada. Taigi, kas buvo anksčiau, kas dar šiame Vilniuje gyvena? Deja, jaunieji kinematografininkai pasirinko žaidimą be skrupulų (šuniukų gaišinimas kibire), kamerasi tiesiog *faina* filmuoti benamius, kuriems filmo pabaigoje dėl didesnio linksmumo liepiama atsistoti šalia taichi sportininkų ir kvailai papozuoti.

„Aš perėjau ugnį“
(rež. Audrius Stonys)

Eilinė kaimiečių šeima su keturiais vaikais gyvena kaip ir visos. Namas sudėgė ir šeima atsidūrė keistos egzistencijos tunelyje. Tunelį įtaigiai kuria kinas. Režisierius Stonys, kadaise gavęs Europos kino akademijos „Felišką“, iki šiol jaučiasi esąs mūsų dokumentikos pirmieji ir vis mėgina pravaltyti kelius kitokiais dokumentikais, nori kurti dokumentinį filmą meninio (vaidybinio) kino priemonėmis. Jo dokumentiką galima vadinti ir postmodernia, nes ji nejudina, nesiekia užgriebti žiūrovo jausmų, pirmiausia ji patenkina asmenines kūrėjo ambicijas. Režisierius tvirtai laikosi savo kuriamo pasaulio vertikalės ir jam išties pavyksta nufilmuoti tarpinio gyvenimo iliuziją: personažai valgo, prausia vaikus, šeria karves atskirame, išskirtiniame ruože. Kamera (Audrius Kemežys) filmuoja padegėlių šeimos gyvenimą iš vidaus, iš rūstaus epicentro – apie buvusį gaisrą nekalbama, bet jis amžiams nusėdęs pašamonėje. Skurdūs pusryčiai ar paskutinė vakarienė su pačių nupešta žąsimi yra tylūs, vangūs, čia sugebama net per jėgą papokštauti, šiltas prietemos gelsvumas, sumišęs su žemės ir purvo spalva, primena van Gogho „Bulvių valgytojus“. Tik šviesa, krintanti ant žindančios kalės kailio, primena gaisrą.

Filmą įrėmina senas nesudegęs DVD su tos šeimos vestuvėmis ir realūs kino kadrai iš gaisrų kažkur provincijoje. Personažai perėjo ugnį ir gerokai nusikamavo. Filmo režisierius liepia jiems sugauti rudeninį drugelį, sugrubusiais pirštais kantriai atlipinti ir parodyti kamerasi margus sparnečius. Operacija pavyksta.

JŪRATĖ VIŠOCKAITĖ

MONTĖ

Rangus oranžų tango

ji sako
Peterburge per metus tėra
vos keturiasdešimt saulėtų dienų
ir Ali Baba

tada
sudėjus lūpas vamzdeliu
vėl pučia
kavą
lengvame it popierius puodely
vė-pūtiniai

graži
kaip musmirė
plisuotas sijonėlis
varpinė
saldžiausias gulbės
cukrau! siūbuoja
tilindžiuoja gaudžia
kai šokame oranžų
tango tarp
rašaluotų
kvepiančių kava dantų
vėl vėl
sublyksi sukąsti
meilūžio raudonų akių
sunokę putinai

Kraujuoja jau
Kraujuoja jau
Kraujuoja jau
sminga
mylinti širdis
apkvaitus
musė
-s-
kalbiniais
čia-tan-go-čia
orgazmo kult
ūra!

Simbiozė

A. Kaziliūnaitė

Nemigos tuneliu
rieda kairūs
skruzdžių automobiliai

trūkinėjanti plento linija
supasi lyg miuliu įtrinta kilpa
ša vėlu

1000 ir 1 naktis
suvyniotos į tualetinio
popieriaus ritinius
kakistokratams su mels
vos nuodų prigimties
gėlėmis

tarp šešių
šešėlio koju

po krutančiu
vidurnakčio pilvu

kinai degina pasakas
sodo žibintuose
nupurškę insekticidais
nuo šventojo amaro karvių

apsaugokonfucijaude
momelžimome
chanizmą

Kosmo etika

šo šo ši
ryt iššo
ko ša
masant
kran
to o ten
nėra dan
gaus
nei že
mės ir man
sako
pernakt
ne migau nes nie
ko ne sapnavai šia
naktį todėl ne
galėjau užmigti gulėjau
gelmėj lyg išgraužtas
o bu o
lys kol mintis
nukirto man galvą va šio
mėnulio kirviu tik
pažvelk
kaip jis sėlina pa
gau gais atsi
lošęs lyg pienu
aplie tas o
žys tar tar tar si
sulestas degančių
tavo jo kiemo vištų
a h a
apsidairęs sa
kau kaip gražu o ša ša
masmanvėl
byloja ši ši taip
va šitaip kalbėjau vaikystėje ma
žas gi ši ryt man mielas žmo
gau paieškok gerklėje tarp dan
tų dar dar blyk
sinčių
druskos plombelių

•

Spalvingos moterys
siūbuoja gatvės šešėliuose,
lyg džiūstantys skalbiniai.

Nešinos išsigimusiai
santuokose
šuneliais.

Šių padarėlių širdys
įtvirtos į žiedus
ant moterų pirštų.

Lojančios
rubinų akys blykčioja
langų versmėse.

Stiklai tykšta
po trypciojančiais karveliais,
atspindėdami.

Gatvės rožyne
išsipūtusias toreadorų žvakes
priešais jaučius.

Šventas Jurgis Žemaičių
Kalvarijoje

Išsirenki Ieva būk balta lyg pieva
suksiuosi kaip uodas zysiu nesimiega
kauks mėnulio smakas spenį nelaižytą
žysiu žysiu ugnį degančią garstyčią
trinsiu į krūtinę saulės užtemimą
Ieva man įtrintų šarvą sidabrinį
kvapnų žiedo stiklą iš mėnulio nago
geria pieno elniai kraujo šunes laka

Sumišęs

Debesys
tebūnie išsidraikę
vilna gelsva tebūnie
sumelsvėję paskliautėje
debesys išsidraikę
lai būva
kalavartas
ant kranto verpėja
su varnalėšos lapu
lai būva
vėjas į debesis
į vakarus išsipūtę
žandai tebūnie
sūrymas burnoje
nelyginant jūra žalia
tebūnie kaip pelėsinis sūris
jūra žalia tebūnie
moters krūtys
kaip tešmenys ožkų
pienas kartus ir baltas
lai būva
besiganančių ožkų pienas
išlietas ant kranto
lyg mėlynas kraujas
ir kičas
sumišę

Voras sumezga delno linijas

kibios
jo
akys
ki
birkš
čiuoja

žiū
kaip
jis
laksto
žarijomis

pilvelyje
karštas
gyvsidabris
tviska
teliu
š
kuoja

Burundajus atjoja terioti
Lietuvos ir Nalšios žemių*

joja mongolas, atjoja, ta je joooh
aštrios jo akys, mogolo, ah je joooh
bubija būbną, vy gongą, vy
didi, vy didi, ta je joooh, ta je joooh
ja! tai gerklingas mongolas, joooh
dainuoja je joooh, je jaaah
bunčiuk, bunčiuk, te bunčiuk!
joooh
griuvėsiai! dilgynų kvapai! už joooh
nugaros, už joooh, tik už jo
smilksta erškėtrožės, tik dėl joooh
je jah nuodingą jo siela, jah
juodieji strazdai, ta je joooh
geria lyg žemuoges: gurkt
je joooh
jam! Danila, Vasilkai, ta je joooh
jam! terioti karaliaus, ta je joooh
dangaus, kas jį gaus, bus joooh
jam! vai šėlas šėliosim, ta je joooh
melšim kumelę, va je joooh
šėlo žaltys, je joooh
laka kumysą, jaaahm
jahmm

* giedoti balsiai gerkliniu balsu

Apie inteligentų „verkšlenimą“

Atkelta iš p. 1

Kartais kalbama apie eurazizmo renesansą posovietinėje Rusijoje, nors Aleksandras Duginas (su kuriuo neo-urazizmas paprastai siejamas) eksploatuoja tik atskirus, jam naudingus „klasikinio“ eurazizmo elementus. Čia nėra galimybės bent kiek išsamiau aptarti eurazininkų doktrinos. Apsiribosime pastebėjimu, kad 1917 m. revoliuciją eurazininkai laikė Rusijos „europinės“ istorijos pabaiga, Rusijos ir Europos „flirto“ (prasidėjusio su Petro I Rusijos vesternizacija) atomazga, po kurios pabusianti Rusijos-Eurazijos kaip unikalios, nei Europai, nei Azijai nepriklausančios pasaulinės civilizacijos savimonė, atskleisianti pasauliui naują filosofijos, meno, ekonomikos, valstybingumo etc. formų. Čia mus domina tik vienas eurazizmo aspektas – jo idėjinė 1920–1929 m. evoliucija, kurią buvęs sąjūdžio dalyvis apibūdino kaip „Rusijos idėjos išsigimimą į Kremliuosiame pasaulinės hegemonijos idealą“. Nenorėdamas perkrauti teksto judėjimo dalyvių (jų buvo daug) pavardėmis, paminėsiu tik vieną, susijusią su Lietuva, – Levas Karsavinas, suvaidinęs lemtingą vaidmenį eurazizmo idėjinėje evoliucijoje link susitaikymo su komunistine tikrove.

Kaip atsitiko, kad mintis, pradėjusi tvirtu tikėjimu greitu komunistinio režimo žlugimu (tuo tikėjo ne vien eurazininkai, bet ir nemaža likusios emigracijos dalis), nė dešimtmečiui nepraėjus baigė Stalino satanokratijos šlovinimu? Paryžiuje leistame laikraštyje „Eurazija“, ženklinusiam eurazininkų judėjimo skilimą į „dešiniuosius“ ir „kairiuosius“ (prosovietiška nusiteikusių), 1929 m. L. Karsavinas (beje, tuo metu jau gyvendamas Kaune), emigracijos daugumai „verkšlenant“, kupinas optimizmo rėžė: „Sovietų socializme apreikštas galingas kūrybinis proveržis. Tai siekis sukurti naują gyvenimą, naują visuomenę, naują valstybę, be to, sukurti nedelsiant, nelaukiant besivelkančios senutės istorijos, bet iki galo įtempiant visas gyvas ir kūrybines jėgas.“ Ir jau visai kaip Hegelis: „Komunistai yra nesąmoningi gudrios Istorijos Dvasios įrankiai ir jos aktyvūs nešėjai, ir tai, ką jie daro, yra reikšminga ir reikalinga.“ Kaip paaiškinti tokį siaubingą perspektyvos iškraipymą, tokį nusikalstamai optimistinių tikrovės regėjimą?

Eurazininkai tapo savo pačių sukurtų teorinių schemų įkaitais ir aukomis. Skelbdami revoliucinio proceso negrįžtamumą, jie tvirtino, kad „naujojo valdančiojo sluoksnio“ (vengdami marksistinės terminologijos, jie nevartojo sąvokos „klasė“) formavimasis Rusijoje iš esmės įvyko. Naujoji (komunistinė) Rusijos valdžia atkūrė per revoliuciją subyrėjusį imperijos teritorinį vientisumą, taip paradoksaliai įgyvendindama baltųjų judėjimo šūkį „Vieninga ir nedaloma“. Problema buvo vakarietiška marksistinė Rusijos komunistų ideologija, trukdanti „naujajam valdančiajam sluoksniui“ suvokti savo tikrąją – eurazinę – tapatybę. Eurazininkai laukė „sąmonės revoliucijos“, turinčios įvykti „naujajame valdančiajame sluoksnyje“, kuris, pačios Rusijos dvasinės istorinės tikrovės veikiamas, netrukus turėjo atsisakyti Rusijai „organiškai“ svetimos ateistinės komunistinės ideologijos ir, išmetęs lauk fanatiškus komunistų vadus (tokius kaip L. Trockis), atsigręžti į Rusijos-Eurazijos prigimties poreikius tenkinančią eurazinę ideologiją, kurios kūrėjais eurazininkai save ir laikė.

Tačiau bėgo metai, o komunizmas nerodė jokių silpnėjimo ženklų. Vakarų vyriausybės viena po kitos pripažino bolševikų valdžią ir užmezgė su Sovietų Rusija diplomatinis santykius. Sulig kiekvienais metais Rusijos tikrovė tolo nuo idealaus Rusijos vaizdinio, nuo tos Rusijos, kuri, eurazininkų įsitikinimu, „turėjo būti“. Vis dėlto Rusija buvo „Vieninga ir nedaloma“ – tokia, už kokią ir kovojo baltieji. Tiesa, valdžią joje užrūpavo raudonieji. Eurazininkai (baltieji) buvo emigracijoje. Bet jie nenorėjo būti emigracijoje. Jie norėjo ne inteligentiškai „verkšlenti“, kaip didžioji emigrantų dauguma, o kurti savo tėvynės ateitį. Jie norėjo sugrįžti. „Norime mes to ar ne, bet Rusijos istorija kuriama Rusijoje, o ne Paryžiaus kavinėse“, – teigė „Eurazijos“ autoriai. Sugrįžti. Bet kur? Į blogio viešpatiją? Pasibjaurėjimas „verkšlenančia“ emigracija buvo toks stiprus, o meilė tėvynei tokia akinanti, kad raudonasis blogis daliai eurazininkų pradėjo atrodyti nebe toks raudonas, kruvinas ir nusikalstamas. „Epigonai ir nihilistai, besididžiuojantys savo lavono kvapu, – aš nenorėčiau su jais turėti bendrų nuomonių“, – į kaltinimus „probolševizmu“ atsėvė vienas „kairiųjų“ eurazininkų lyderių. O L. Karsavinas apie komunizmą rašė: „Reikia nugalėti polinkį melodramiškai jį supaprastinti (t. y. „neverkšlenti“ – A. M.) ir jo esmę nelaikyti blogio, bet už jo blogio ir jo blygyje atrasti jo iškraipomą tiesą, nes jo jėga bet koku atveju – ne blogis, o tiesa.“ Taip, Rusijoje

dabar viešpatauja bolševikai, su kuriais mes, emigrantai, kovojome su ginklu rankose. Bet ar tik nebus bolševizmas ta kaina, kurią Rusija moka už savo didybę ir teritorinį vientisumą? Jei taip, tai ar neturime mes, emigrantai, paaukoti savo kad ir labai brangius idealus ant rūsčios istorinės tikrovės altoriaus? Taip, Rusija dabar komunistinė. Bet, nepaisant to, ji – vis tiek Rusija. Kitos nėra, o galbūt ir *kitokios* daugiau nebus. Tad ką pasirinkti? Jei pasilikime su savo idealais, rizikuojame amžiams numirti savo tautai kaip istorinei tikrovei. Ir „kairieji“ eurazininkai rinkosi tikrovę – komunistinę, stalinistinę Rusijos tikrovę. Keli jų vadai priėmė sovietinę pilietybę ir grįžo į Stalino SSRS. Savo gyvenimą jie baigė lageriuose arba buvo sušaudyti. 1952 m. Abezės lageryje mirė ir L. Karsavinas.

Instrumentas, kurį pasitelkė eurazininkai sau patiems atliko šią skausmingą ir siaubingą dvasinę operaciją, buvo nusikalstamas optimizmas, sutapatinęs „esamybę“ ir „privalomybę“, pateisinęs Rusijos didvalstybingumo altorių skalaujančią kraujo upę. Aišku, nėra pagrindo kalbėti apie atgavus nepriklausomybę vykdytą lietuvių tautos „genocidą“. Tačiau tai, kad lietuvių tauta tapo nusikaltimo auka, kaip ir tai, kad ji smarkiai kraujuoja (emigruodama, žudydamasi, negimdydama), ir tas kraujavimas yra tiesioginė grėsmė jos gyvybei, abejonių nekelia, ir tik nusikalstamas optimizmas, keldamas „puotą maro metu“, sugeba šiomis aplinkybėmis spinduliuoti olimpinę ramybę. Eurazininkų lemtis yra vienas iš daugybės pavyzdžių, įkūnijančių vieną pamatinių ir tragiškų dvasinio gyvenimo apskritai fenomenų, – pirminių idealų išdavystę ir kapituliavimą prieš „realybę“. Lietuviškas „ne už tokią Lietuvą kovojome“ ir jo antipodas – „verkšlenimą“ smerkianti kapitalizmo apoteozė – atidengia lietuvišką šio fenomeno veidą. Aišku, yra skirtumų. Eurazininkai buvo išsilavinę, protinį darbą dirbantys žmonės: mokslininkai, filosofai, publicistai. Jie nebuvo „paprasti žmonės“ („nulėpusiai“?). Artėdami prie „naujojo valdančiojo sluoksnio“, intelektualiai jį įteisingdami, jie patys save dvasiškai prievartavo tol, kol, sugrįžę į „Stalino saulės“ šalį, buvo ir fiziškai komunistinės prievartos aparato sunaikinti. O lietuvių tauta – dėmesio, įjungiu „verkšlenimo“ mašiną – buvo dvasiškai (ne tik dvasiškai, bet pirmiausia dvasiškai) išprievartauta. Nesakau, kad pati tauta dėl to visiškai nekaltą. Ji nepakankamai priešinosi prievartai. Tačiau pasipriešinimo galimybės buvo ribotos. Ciniškas, godus ir gudrus prievartautojas griebėsi klatingo ir labai veiksmingo ginklo – *šantažo*.

Nesu sąmokslu teorijų šalininkas. Todėl nesimu spęsti, kiek šantažo atmosfera, kuria alsavo visas sociopolitinis atkurtos Lietuvos valstybės diskursas, buvo kryptingas piktos valios kūrinys, o kiek – neišmanymo ir naivumo vaisius. „Kaip tai gali būti?“ – paklauskite. Juk prievartautojas yra piktavalis *par excellence*. Na, o jeigu jis mano, kad prievartauti nėra blogai? Kad prievartaudamas jis tik pasiima tai, kas jam – stipresniam – pagal geležinius ekonominių džiunglių dėsnius priklauso? Vis dėlto sąmoningumo visame tame purvinyje reikala būti nemažai. Prievartautojas ne šiaip tamsiose džiunglėse prievartavo auką, bet ir sugebėjo jai įteigti, kad, pabėgusi iš džiunglių, ji neišvengiamai pateksianti į siaubingo kiklopo rankas. Aukos pasirinkimas esąs menkas. Arba leisti būti prievartaujamai pačiais įvairiausiai natūraliais ir nenatūraliais būdais, arba leisti būti kiklopo suėstai. Lietuvių tauta tapo savo patriotizmo įkaite. Ji įsileido į savo vaizduotę prievartautojo jai brukamą Didžiojo Priešo įvaizdį, patikėjo kiklopo mitu (kuris, kaip ir kiekvienas mitas, yra tikrovės interpretacija) ir leidosi įtikinama, kad prievartautojas yra vienintelė kiklopo alternatyva. Ji nemylė smurtautojo. Ji niekina jį. Ji jo nekenčia. Tačiau vis dar nesiryžta išplėsti jam akių, nes yra užhipnotizuota tariamai visur esančios ir visa reginčios vienintelės kiklopo akies baimės. „Mylėkite Lietuvą ir leiskite mums vogti“, – štai toks buvo nerašytas nepriklausomos Lietuvos valdančiosios klasės (vartojant eurazininkų terminologiją – „naujojo valdančiojo sluoksnio“) nepriklausomybę iškovojusiai tautai skirtas šūkis. „Jei neleisi mums vogti, vadinasi, esi Lietuvos priešas ir Rusijos tarnas“, – štai kas dvidešimt metų buvo kalama Lietuvos žmonėms į galvą. Socialinis blogis, atskirtis, „bananų respublikos“ verta disproporcija tarp turčių ir vargšų buvo paskelbta neišvengiama nepriklausomybės ir laisvės kaina. Ateities istorikai, idėjų ir mentaliteto tyrinėtojai, be abejo, nuodugnai tirs šį slogų troškų ir klampų sociopolitinį nepriklausomos Lietuvos diskursą, kuriame bet koks protesto žodis, menkiausias socialinio teisingumo reikalavimas, įvykusio turto persikirstymo („prichvatizacijos“) kvestionavimas akimirksniu buvo priskiriamas geriausiu atveju *homo sovieticus* „verkšleni-

mui“, „rusiškosios tvarkos“ ilgesiui, blogiausiu (tai būdavo ir yra labai dažnai) – sąmoningam veikimui prieš Lietuvos valstybę, pasidavimui Rusijai, tarnavimui KGB. Ir tauta tylėjo. Sukandusi dantis, dusdama nuo neapykantos prievartautojui, atsidavė smurtui. Tyliai žudėsi, tyliai emigravo, tyliai rezignavo.

Aišku, man bus atsakyta, kad tauta turi tokią valdžią, kokios yra verta. Kiek suprantu, L. Jonušys pritaria šiam trivialiam požiūriui. Bent jau apie „ketvirtąją valdžią“ jis rašo: „Keista čia tai, kad piktinamasi, jog tokios laidos *rodomos*, bet nesipiktinama, kad tokios laidos gausiai *žiūrimos*. Tada taip pat kurpiama guodžianti pasakėlė – esą žmonės šias laidas žiūri ne todėl, kad kaip tik tokių jiems *reikia*, o todėl, kad tokias jiems *rodo*.“ Pasirodo, dėl žiniasklaidos kokybės „verkšlenama“ ne vien Lietuvoje, bet ir toje pačioje Didžiojoje Britanijoje, į kurią tuntuais plūsta „nulėpusiai“ lietuviai, kurie „vakarais ten sėdi namie su tokiais pat nulėpusiais ir žiūri Rusijos televizijos šou“. Antai „Š. A.“ (IX.3) buvo išspausdintas interviu su Bobu Brecheriu. „*Kaip apibūdintumėte spaudos padėtį Didžiojoje Britanijoje? Ar ten aiški skirtis tarp bulvarinių ir rimtųjų leidinių?* – Tokios skirties būta, deja, ji jau beveik išnyko. Pavyzdžiui, laikraščio „Sun“ (bulvarinė spauda) ir laikraščio „The Times“ (rimtesnioji spauda) savininkas tas pats – Rupertas Murdochas. Dar liūdniau, kad „rimtieji leidiniai“ dažniausiai tėra ta pati geltonoji spauda, tiesiog turinti aiškesnį požiūrį. Žinoma, yra keletas nepriklausomų žurnalistų, tačiau apskritai padėtis nekokia: yra daug mažiau leidinių negu prieš trisdešimt metų, ir tie patys tetrokšta uždirbti kuo daugiau pinigų bei kvailinti skaitytojus. – *Lietuvoje taip pat dauguma žiniasklaidos priemonių priklauso verslo kompanijoms, neretai žiniasklaida esti šališka. Ar komerciniai žiniasklaidos interesai klaidina auditoriją, ar yra viso labo „natūralios atrankos“ produktas (jei skaitytojas nori, gali pasirinkti kitą laikraštį)?* – Ši mintis man atrodo absurdiška: negali pasirinkti to, ko nėra.“ Štai kaip su tuo pasirinkimu.

Savaime suprantama, *tam tikra prasme* žmonės verti tokios valdžios, kokią turi. Tačiau tik tam tikra prasme. Tam tikra prasme ir Vokietijos žmonės (taip pat ir žydai) buvo verti nacionalsocialistų valdžios. Rimtai sakant, apverktiną („verkšlenti“ verčiančią) „laisvus“ rinkimus imituojančios Lietuvos partinės sistemos būklę taikliausiai, mano manymu, vienoje radijo laidoje apibūdino Alvydas Medalinskas. Pasak jo, Lietuvoje įmanoma rinktis tik iš tų, kurie – kiekvienas savaip – tave apvaginės. Man niūriausias pseudodaugiapartinės Lietuvos politinės sistemos simbolis yra iš sveiko proto emigruoti verčiantis faktas, kad Lietuvos socialdemokratų partija, šitiek metų būdama valdžioje, neįvedė progresinių mokesčių. Tai ne šiaip politinis kuriozas. Progresinių mokesčių nebuvimas tiesiogiai susietas su nepavykusių desovietizacijos procesu. Buvusi komunistų partija buvo „palikta ramybėje“ todėl, kad atsisakė kelti progresinių mokesčių klausimą – tai buvo jos priėmimo į naująją valdančiąją klasę (ir leidimo vogti kartu su kitais) sąlyga. Naujoji valdančioji klasė (aišku, ne vien partijos, bet klasė plačiau, jei norite, marksistinė prasme – gamybos priemonių savininkai, finansinius srautus valdantieji) valstybę valdė blogai. Po dvidešimties nepriklausomybės metų Lietuva yra besizudanti ir išsivaikščiojanti, silpna, bet pikta, garsiai į Rytus lojanti ir kartu kone mažiausiai (neskaičiuojant Liuksemburgo) savo gynybai pinigų skirianti, nuolat „oro policijos“ misijos pratęsimo kaulijanti šalis, toks mažas, piktas šunytis. Tai, ką kiekviena save gerbianti šalis laikytų pažeminimu, mūsų valdančioji klasė išprievartautai tautai išigudrina pateikti kaip didį laimėjimą – pratęsė iki 2018 m.! Dar aštuoneri metai lojimo ir veltėdystės! Ir tegul nemeluoją, kad reikia rinktis – savi naikintuvai arba išpareigojimai tarptautinėse misijose, o gal ir atlyginimų mokytojams bei gydytojams nemažinimas. Pasirinkimo čia esama visai kitokio. Reikia atsakyti į klausimą: „Kam priklauso Lietuva?“ Naujajai valdančiajai klasei ar vis dėlto ir „paprastiems“ žmonėms? Jie, matote, pinigų naikintuvams neranda. Ir negali rasti. Nes, D. Razauskas žodžiais tarant, jiems paprasti žmonės tėra „niekas, šiukšlės, suglamžyti ir numesti šikpoperiai“. O pinigų Lietuvoje yra labai daug. Lietuviškajai Pasaulio Neteisėtajai Statybai pinigų iš kažkur nuolat randasi.

Prieš kelerius metus rašiau apie vieną Vilniaus merą („Š. A.“, 2006.I.14). L. Jonušys ir tuomet buvo didelis optimistas. Ar kas pasikeitė Lietuvoje? Vilniaus meras dabar kitas. Cirkas tas pats. Būtų gerai, jei tik cirkininkai keistųsi, jei tik vaidintų, jei nevogtų. O kol yra taip, kaip yra, šioje ašarų pakalnėje viešas verkšlenimas bus mažesnę nuodėmę už savimi patenkintą, rožinį, žvaliai į „šviesią ateitį“ žygiuojantį optimizmą.

Epochos perliukai ir šturpuliukai

Claire Goll. *Vaikantis vėją*. Memuarai. Iš prancūzų k. vertė Akvilė Melkūnaitė. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2010. 288 p.

Memuarų žanras savitas tuo, kad autorius juose pasakoja apie įvykius, kurių dalyviu jam teko būti, ir tuo pasakojimu daugiau ar mažiau atskleidžia savo asmenybę. Vienuose memuaruose labiau akcentuojama įvykių plotmė, kituose – pasakotojo asmenybė. Bet abi plotmės paprastai yra susijusios ir susijusios taip, kad nuo pasakotojo asmenybės priklausoma, *ką* ir *kaip* jis pasakoja apie įvykius. Šiuo dvejopu aspektu galima nagrinėti ir Claire Goll (1890–1977) memuarų knygą: *ką* ir *kaip* iš Vokietijos kilusi žydų poetė ir rašytoja, žurnalistė ir vertėja pasakoja apie XX a. pirmos pusės kultūrinį gyvenimą, kuriame jai teko dalyvauti? Ir *ką* tas pasakojimas byloja apie pačią rašytoją?

Iš karto reikia pasakyti, kad memuarų knyga „Vaikantis vėją“ parašyta Claire Goll gyvenimo saulėlydyje, kai rašytojai buvo aštuoniasdešimt penkeri. Išleista Prancūzijoje 1976 m. likus metams iki rašytojos mirties. Memuaruose ji pasakoja apie savo ilgą gyvenimą nuo vaikystės iki senatvės, asmeninę istoriją susiedama su platesne kultūrine XX a. panorama.

Pirmiausia knyga leidžia pažinti Claire Goll. Lietuvių skaitytojams tikriausia tai dar mažai žinomas vardas. Galima sakyti, kad tai pirmą jos knygą lietuviškai, jei naminėsime 2003 m. išleisto vokiečių meilės lyrikos rinkinio „Tavo rankos – dvi baltos kregždės“, kuriame publikuojami kelių Claire Goll ir jos vyro poeto Yvano Gollio eilėraščių vertimai. Ši rašytoja neto XX a. literatūros garsenybė, nėra sukūrusi ypatingų šedevrų, tačiau ji verta dėmesio kaip reikšminga figūra, dalyvavusi XX a. pirmos pusės Vakarų Europos kultūriniame gyvenime.

Žvelgdama iš laiko perspektyvos, Claire Goll pasakoja kasdienę kalbą, nefetišizuodama praeities, o tik, kaip pati sako, šaltu žvilgsniu aprėpdama gerokai ją apvylusią epochą (p. 8). Knygoje rasime labai daug vardų asmenų, kuriuos rašytoja pažinojo. Vieni jų gerai žinomi (pvz., Raineris Maria Rilke, Jamesas Joyce'as, Marcas Chagallas), kiti mažiau žinomi (pvz., Tristanas Tzara, Herwarthas Waldenas, Hugo Ballas). Nedaug knygoje rasime istorinių datų (kaip lemiami XX a. lūžio taškai minimi Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai), viešo kultūrinio gyvenimo faktų (kiek daugiau dėmesio skiriama dadaistų ir siurrealistų judėjimams bei pacifistų sąjūdžiui). Bet rasime tikrovės suliteratūrinimo elementų, kurie kiek suprastina memuarų vertę (pvz., tokie yra esamojo laiko forma pateikti tiesioginės kalbos fragmentai). Daugiausia dėmesio rašytoja skiria pažintų kūrėjų charakteriams ir temperamentams aprašyti, žmonių santykių ir likimų peripetijoms, jų gyvenimo kasdienybei.

Į visa tai retrospektyviai žvelgiama pasitelkus savitą psichologinę deskripciją. Nors žodis „psichologinė“ irgi nelabai tinka. Nes, kaip rašo Claire Goll, psichologiniai modeliai nedaug ką paaiškina kalbant apie konkretų žmogų ir konkrečią situaciją. Memuarų pasakojimas veikia panašus į anapus psichologinių ir moralinių vertinimų esančią kultūros gyvenimo ir pažintų garsių kūrėjų kasdienio išpūdzio deskripciją. Tai deskripcija, kurią pateikia antimiesčioniškų, antikongformistinių pažiūrų rašytoja, pernelyg neeksplikuodama savo vidinio Aš, kaip rašo knygoje, ramiai atsidėjusi „žiūrovės vaidmeniui“ (p. 100). Iš tokios kad ir šaltokos deskripcijos atsiskleidžia savitas rašytojos subjektyvumas, kuris, perskaičius knygą, ne vieną pašturpina.

Knyga ypatinga tuo, kad joje rašytoja ne tik retrospektyviai pasakoja apie savo gyvenimą, bet ir aiškina tai, kas suformavo jos savitą subjektyvumą. Antai būdama sena vis dar su panieka Claire Goll prisimena motiną. Memuarai pradedami pasakojimu apie paauglystę prabangiuose Miuncheno namuose, apie tai, kaip valdinga motina visaip žemindavo ir kankindavo dukrą, kaip jau tada Claire ėmė jos nekęsti. Atmesdama požiūrio į tėvus stereotipą, rašytoja parodo, kaip neigiamai motina paveikė gyvenimą. Bėgdama nuo jos sadizmo, Claire skubėjo susirasti vyrą ir ištektėti. Bet jos ir žydo teisės studento Heinricho Studerio santuoka buvo panaši į žemą finansinį sandorį ir greit iširo. Paskui, jau Šveicarijoje, rašytoja susipažino su Prancūzijoje gimusiu žydu antimilitaristu ir poetu avangardistu Yvanu Golliu (tai pseudonimas, tikroji jo pavardė, kaip minima knygoje, buvo Isaacas Langas, p. 249). Ilgokai abu gyveno susidėję (anuomet už tokį sugyvenimą viename Šveicarijos viešbutyje net baudą mokėję) ir tik vėliau susituokė.

Knygoje rašytoja pabrėžia ir tai, kad savitą jos subjektyvumą formavo destruktivios XX a. pirmos pusės istorinės aplinkybės, negailestingai žlugdžiusios jaunų žmonių idealistinę troškimą „kurti naują pasaulį, teisingesnę visuomenę“ (p. 49). Nepritekliai ir politiniai įvykiai iš Šveicarijos 1919 m. rašytoją su vyru atginė į Prancūziją – mat abu buvo komunistuojantys pacifistai. Paskui nuo kilusios fašizmo ir holokausto bangos 1939 m. jie pabėgo į JAV. 1947-aisiais vėl grįžo į Prancūziją, čia skurdo ir, pasikeitus intelektualinėms madoms, jau buvo mažai žinomi.

Taip žmonės ir epocha suformavo šaltoką ir pagiežingą Claire Goll subjektyvumą, kuriuo nuspalvinti jos pasakojimai apie stebinančiai gausias pažintis su XX a. pirmos pusės išžymybėmis: Jamesu Joyce'u, Raineriu Maria Rilke, André Malraux, André Bretonu, Albertu Einsteinu, Pablo Picasso, Salvadoru Dalí, Vladimiru Majakovskiu, Oskaru Kokoschka, Marcu Chagallu ir kt. Šiuo požiūriu knyga iš tiesų pribloškia – ne kiekvienam duota tiek ir tokių garsenybių pažinti. Pažinti ne formaliai, bet gan asmeniškai. Nors galima sakyti ir kitaip: pasakoti apie pažintis su garsiais žmonėmis, save sureikšminti dėl tų pažinčių, o ne dėl savo kūrybos atrodė šiek tiek žema. Apie savo kūrybą memuaruose Claire Goll užsimena nedaug, pabrėždama, kad labiau rūpėjęs gyvenimas, o ne rašytojos karjera. Kas žino, gal taip pateisinama talento stoka, negebėjimas gyventi kūrybinį gyvenimą.

Šiaip ar taip, Claire Goll svečiuodavosi išžymybių namuose, pastarosios svečiuodavosi pas ją, prie vieno budėjo ligoninės palatoj, su kitais šventė Kalėdas, dar kitiems pozavo. Apie pažintus žmones pasakojama aibė istorijėlių, kurios sugula į gan eklektišką linijinės chronologijos pasakojimą. Vieni epizodai atskleidžia tų garsenybių menkystę (pvz., psichoanalitikai Sigmundas Freudas ir Carlos Gustavas Jungas niekino vienas kitą, abu sirgdami didybės ir visai žinystės manija; panašiai Salvadoras Dalí tyčiodavosi iš Pablo Picasso). Kiti epizodai byloja apie garsių kūrėjų kitoniškumą ir jų talento keistynes. Knygoje esama ir pikantiškų detalių apie garsių žmonių kasdienę buitį ir pomėgius (pvz., Raineris Maria Rilke mokėjo kepti skanų omletą ir subtiliai serviuoti stalą, Albertas Einsteinas mėgo griežti smuiku). Iš pasakojimo aiškėja ir tai, kad vienų rašytoja ne kentė (pvz., Jameso Joyce'o), kitais žavėjosi (pvz., dadaistu Hansu Arpu, kuris asambliažus kurdavo lyg pirmos kūrinių dienos atmosferoje). Šios lengvai intelektualinės temos atskleidžiamos iš pasirinktos, kaip rašytoja sako, grynai „žmogiško požiūrio“ perspektyvos, epochos garsenybes parodančios ne kaip monumentalias, o kaip labai žmogiškas būtybes. Sakytum, visai patrauklus požiūris, jei nebūtų taip sumišęs su šaltu Claire Goll piktavališkumu, neretai nuklystančiu į paskalas.

Vietomis tas grynai „žmogiškas požiūris“ virsta bulvarine meilužių tema, dėstoma su pagiežingu pasimėgavimu – tiek apie savo šeiminių gyvenimą, tiek apie kitus. Antai nors Claire Goll gyveno su vyru Yvanu iki pat jo mirties 1950 m., per visą bendrą gyvenimą vienas kitą erzindavo meilužiais: kai vienas ką nors susirasdavo, susirasdavo ir kitas, apsigyvendavo pas meilužius, su jais keliaudavo, paskui vėl sueidavo draugėn.

Literatūros istorijos požiūriu, bene sensacingiausia atrodė Claire Goll ir Rainerio Marios Rilkes – net sunku pavadinti meilės – istorija. Kaip pasakoja memuaruose, būdama mokinė Claire svaiginosi skaitydama šio poeto eiles, paskui buvo viena iš jo meilužių, gyveno su juo, o jo vaiko – gal net pirmiausia Rainerio Marios Rilkes noru – atsikratė abortu. Šią istoriją rašytoja pasakoja šaltai, tarsi jausdama panieką poetui ir kažkiek didžiudamasi savimi. Perskaičius taip papasakotą istoriją, abejotiną vertę įgyja knygos priede publikuojami keli Claire Goll meilės laišakai poetui. Dar labiau didžiudamasi savimi memuarų pabaigoje rašytoja pasakoja apie tai, kaip būdama septyniiasdešimt šešerių mėgavosi perversišku seksu su dvidešimtmečiu poetu (kuris, kaip kitur rašoma, po kiek laiko susidėjo su homoseksualu ir ją paliko).

Nestebina, kad, kai pirmą kartą prieš trisdešimt metų pasirodė Claire Goll memuarai, jie darė šokiruojantį išpūdzį. Tokio išpūdzio galbūt sąmoningai siekta. Tik dabar, pirmą kartą pasirodydami lietuviškai, šie memuarai nebešokiuos. Piktavališkas požiūris į žmones, bulvariniai skandalaiukai ir apkalbos dominuoja ne tik lietuviškoje žiniasklaidoje. Pažėrdami aibę panašių temų, memuarai „Vaikantis vėją“ pirmiausia kai ką byloja apie pačią rašytoją – amoralia, kerštingą, landžią apkalbinėtoją – ir apie tai, kas anuomet vyko už fasadinės kultūros pusės.

Knygoje esama ir kitokių, ne paskalų stiliumi aprašytų dalykų. Vertingos kelios kultūros istorijos detalės. Antai savitu rakursu, tarsi iš vidaus ir gyviau nei meno ar literatūros istorijos bei vadovėliai, bet taip pat šaltai ir nefetišizuodama Claire Goll pasakoja apie dadaistų ir siurrealistų sąjūdžius, dar labai neapibrėžtus ir gaivius, apie jų maištą prieš industrializaciją ir miesčionėjimą. Iš rašytojos pasakojimo susidėliuoja spalvinga žydų menininkų dramatiško likimo XX a. pirmoje pusėje mozaika. Iškalbingi keli retesni istoriniai faktai, pvz., apie gestapo šnipus, kurie buvo infiltruojami į prancūzų intelektualų terpe. O štai rašytojos požiūris į moteris papiktins šiuolaikines feministes. Atsirenkant minėtas temas, knyga galėtų sudominti meno, literatūros studentus, norinčius nevadovėliškai pažinti XX a. pradžios kultūros judėjimus.

Rašytojos memuarus būtų galima kritikuoti dėl to, kad per daug akcentuoja ir taip schemišką kasdienišką požiūrį į menininkus, esą visi jie niekam tikę nedorėliai. Kita vertus, savo memuarais ji drastiškai griaua meno, mokslo garsenybių ypatingo dvasingumo mitą. Perskaičius knygą kyla ir keli nepopuliarūs filosofiniai klausimai (pvz., apie meno kūrinio ir žmogaus vertės santykį, apie memuarų rašymo kultūrą, apie kultūros gyvenimo etiką). Šiek tiek intelektualūs ir kartu bulvariniai, taigi netipiški, Claire Goll memuarai gal ir turi šiokią tokią kultūrinę, istorinę ir pažintinę vertę: iš nemaža dalimi negatyvaus jų turinio galima pasimokyti pozityvių dalykų. Gal geriau, jei tūlas studentas apie meno žmonių niekšybės pirma sužinos iš knygos, o ne iš gyvenimo.

Beje, pagal Claire Goll memuarus Briuselio teatralai, bendradarbiaudami su prancūzais, 2006 m. pastatė monodramą „Viskas yra tuštybė“ (2007-aisiais jis rodytas ir Vilniuje). Kas žino, gal šis teatrinis įvykis ir padėjo Lietuvoje atrasti ne itin garsią rašytoją ir jos dabar jau kiek užmirštą knygą ir įkvėpė ją išversti į lietuvių kalbą.

Na, o pabaigoje paminėsiu vieną faktą, kuris leidžia dar geriau pažinti savitą rašytojos subjektyvumą. Memuaruose „Vaikantis vėją“ pora žodžių ji mini poeto Paulio Celano prieš ją „sukeltą polemiką“ (p. 251). Tačiau dabar žinoma, kad šią „polemiką“ sukėlė ne poetas, o ji užsipuolusi rašytoja. Apie tai viena kolegė papasakojo daugiau detalių: po vyro Yvano mirties Claire Goll rengė spaudai jo poeziją. Ją tvarkydama ji griebėsi visokių manipuliacijų ir falsifikacijų: ankstino eilėraščių parašymo datas, juos prikūrė ir perdėrė (kai kur Paulio Celano kūrybos stiliumi), kaip savo panaudojo Paulio Celano į vokiečių kalbą išverstus jos vyro eilėraščius. 1953 m. Claire Goll apkaltino Paulį Celaną, jau išleidusį du savo poezijos rinkinius, jos vyro plagijavimu. Ne tik savo, bet ir daugelio pažįstamų žurnalistų, rašytojų rankomis ji metų metus spaudoje plačiai kurstė viešą šmeižto akciją – apogėjų ji pasiekė 1960 m. Nekeista, kad šis puolimas sukrėtė jautrų, orų ir talentingą poetą, palaužė jo psichinę sveikatą ir, galima sakyti, privedė prie savizudybės. Visa tai vyko dar prieš pasirodant memuarams „Vaikantis vėją“, bet juose rašytoja apie šį savo poelgį nekalba.

Nežinodamas šios istorijos, ne vienas skaitytojas žavėsis Claire Goll memuarų drastišku atvirumu. Bet turėdamas omeny minėtą faktą imi baisėtis pačia Claire Goll, kurios niekšingumas juntamas skaitant memuarus, o ir jie ima atrodyti kažkokie netikri, suklastoti. Juos vertinant gal tik nedaug galima pasiremti knygos pradžioje esančiu epigrafu iš Ekleziasto „Migla migla... Visa tai tik migla ir vėjų vaikymas“ (1, 14) – memuarų antraštė „Vaikantis vėją“ ir yra šios frazės parafrazė. Ši biblinė išvalga disonuoja su memuarų autorės subjektyvumu ir nuostatomis, ir kas pasakys, ar tai pačios nereligingos rašytojos, o gal prancūzų leidėjų parinktos frazės. Šiaip ar taip, visa tai, kas aprašyta memuaruose, tik „migla migla“. Arba, remiantis kitu Biblijos vertimu, „tuštybių tuštybė“. Bet bjauri, sukrečianti ir piktinanti. Ir tik užvertus knygą palengvėja: gyvenime dar yra ir kitokių dalykų.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas „Metų verstinės knygos rinkimai“

Aleksandro Bardausko Baubliai

Baublių prižiūrėtoją Aleksandrą Bardauską pažįstu nuo 1962 m. Teko su juo pabendrauti Bijotuose, į Baublių muziejų lydint ekskursijas ar svečius. A. Bardauskas buvo neretas svečias ir Šilalėje: tai knygyno darbuotojas paragindavo, kad leidinėlių „Baubliai“ greičiau į Bijotus atgabentų, tai į kultūros skyrių užeidavo pasibėdėti dėl Dionizo Poškos vandens malūno, vietinės reikšmės architektūros paminklo, būklės ar dėl nerangaus Baublių restauruotojų darbo, pasiteiraudavo, ar neišėjo naujas „Kraštotyros“ numeris.

Buvo energingas žmogus, kiekvieną mielai sutinkantis ir priimantis. A. Bardauskas niekuomet nestokodavo geros nuotaikos, turėjo subtilų humoro pajautimą. Nors ir vaikščiojo šlubčiodamas, su lazdele, niekuomet nesiskųdavo negaliomis – pablogėjusia sveikata, kojų reumatu. Kalbėdamas dažnai nukrypavo į praeitį, į vaikystės, piemenavimo ir kareiviavimo dienas. Su džiaugsmu ir mane sutiko, kai atvykau daryti jo pasakojimo apie Baublius magnetofoninio įrašo. Sakė: „Laidau žodžius pavėjui, dabar reikia rimtai pakalbėti, kad ir po mirties mano žodžiai išliktų.“

A. Bardauską dažniausiai ir buvo galima sutikti prie Baublių: tai teritorijoje besitvarkantį, tai poilsiaujantį, ant suoliuko pavirtusį, tai rajoninį laikraštį „Artojas“ beskaitantį. Džiaugdavosi keliauninką pamatęs. Pirmiausia pasiteiraudavo, iš kur tas atvykęs, ar čia pirmą kartą, kas patarė į Baublius važiuoti. Būtinai paragindavo parašyti keletą žodžių į lankytojų knygą. Dažnai rekomenduodavo nuvykti į netoli esantį Upynos kolūkio visuomeninį kraštotyros muziejų, kurį tvarkė Klemensas Lovčikas.

A. Bardauskas labiausiai džiaugėsi naujaisiais Baublių gaubtais, pagelbėdavo statybininkams iš Kauno, ne įsakymu, bet geru, šeimininkišku tonu paragindavo juos dirbti rūpestingiau.

Aleksandras Šidlauskas

Aš čia ne pasakotojas, bet ilgametis sargas, jau dvidešimt treči metai, kaip saugau Baublius. Papasakosiu jų istoriją. Gilioj senovėj, kada dar mūsų kraštą, kaip ir visur, dengė platūs, neįžengiami miškai, šitoje dabartinėje Dionizo Poškos apylinkėje augo nepaprastai dideli ažuolai. Čia buvo tokie ažuolynai, kad jų šakomis piemenys, eidami paskui bandą, nueidavo iki penkių, net septynių kilometrų. Ir tuose ažuolynuose, maždaug už kilometro nuo dabar stovinčių Baublių, į šiaurės pusę, ant nedidelės kalvelės, vadinamos Vyšniakalniū, buvo vietovė, kuri dar ir dabar vadinama Ažuolija. Joje augo du nepaprastai dideli ažuolai, šitie dabartiniai Baubliai.

Aleksandras Bardauskas prie Baublio. Apie 1967 m.

Ir baigiant tiems ažuolynams išnykti tuo metu čia gyveno rašytojas Dionizas Poška. Jo gyvenamasis namas buvo, jo atminimu, palaukėje, kur dabar ūkio pastatai, čia, toje aikštelėje, jo sodyba buvusi. Jis čia gyvendamas tuos ažuolus tankiai lankydavo. Jie dar istoriniai ne vien dėl to, kad buvo seni, dideli medžiai, bet ir todėl, kad jiedu buvo broliai, abudu augo taip arti vienas kito, kad jų šaknys ir šakos buvo susikibusios. Ir prie jų dar buvo liekanos aukuro, kur stambeldžiai dievams aukas degino. Jų papėdėje vaidilučių buvo kūrenama šventoji, amžinoji ugnis.

1811 m. pavasarį tie Baubliai, reiškia, ažuolai ant Vyšniakalniū dar žaliavo. Tik jau mažus lapelius teisleido, nes per senumą baigė nudžiūti. O tais pačiais metais piemenys ar kas ten, norėdami išrūkyti po jų šaknimis urvuose buvusias lapas, prikišo į juos šakų ir užkūrė ugnį. Tie medžiai

buvo sausaviduriai ir išpuvę, viršuje dar drevės patraukė ugnį kaip į kaminą, ir ažuolai išdegė. Tik pastebėję degančius, kadangi laikė juos šventais ir jie buvo liekanos šventovių, subėgo su triukšmu visi gyventojai ir užgesino.

1812 m. kovo mėnesį Dionizas Poška nuvyko pažiūrėti tų ažuolų ir nuliūdo, kad jie išpuvę, kad nudegę, tik vėjas pučia, ūžia, baubia per išdegnusias skyles. Pirmiau iš to tuos ažuolus jis ir pradėjo vadinti Baubliais. Tada jis sutelkė dvidešimties vyrų talką. Šie su kirviais per keletą dienų tuos ažuolus ir nukirto.

Kada nukirto, tai iš jų dar priskaitė vienam septynis šimtus keturiasdešimt metų (pagal priaugimo rieves). Bet kadangi didesnė dalis buvo tuščia ir išpuvusi, išdegusi, tai spėjama, kad amžiaus jie turėjo daugiau negu dvigubai. Reiškia, ne mažiau kaip po pusantro tūkstančio metų. O nukirtus vieną iš jų dalimis parvežęs. Jis buvo labiau išdegęs, jis dabar yra sulopytas.

O antrąjį ažuolą ritinte ritino. Kada talkininkai ant Vyšniakalniū susirinko ritinti šito Baublio, tai su jais buvo ir pats Dionizas Poška. Jis buvo baigęs Kražių jėzuitų gimnaziją, tada vadinamą mokslynįčia, mes dabar sakome – vidurinę mokyklą, Raseinių teisme raštininku dirbo; paskui į senatvę savo sodyboje buvo užpultas plėšikų, sumuštas. Paskui jis pasiligojo ir liko kojų invalidas. Abi kojas iki kelių jam paralyžiavo. Net jo rankraščiuose yra parašyta: vaikščioti negaliu, nes iki pačių kelių esu luošas abiem kojomis.

Kada talkininkai susirinko ant Vyšniakalniū ritinti šito Baublio, tai ir pats Poška ten nuvažiavo, nusivežė degtinės bačkutę, susirinkusiems talkininkams davė išgerti po raginę, kad juos paskatintų. Na, o paskui Poška ritino bačkutę su degtine, o talkininkai paskui jį „ura“ šaukdami, baubdami tą ažuolą per lauką ritino. Sako, jis atsiritina tam tikrą nuotolį tą bačkutę su degtine, vargšas per purvynus rėploimis, atsikusęs žiūri per petį, kad vyrai jau per pusiaudienį atsilikę. Galvoja, gana. Atsisėda ant bačkutės. O tie, pamatę, kad Poška atsisėdo ant bačkutės, „davaj ura“ suaukė, subaubė, atritino iki jo. Davė vėl po raginę.

O kada ažuolą parritino ir pastatė jo kieme ant aplink čia tekančio Pelos upelio kranto, tada išgėrė visą bačkutę, o prisigėrę dainavo ir vėl kaip jaučiai baubė, dėl to ir Baubliais pavadino.

Taigi pasistatęs čia Poška tuos Baublius, viename iš jų, žemai stovinčiame, įkūrė muziejų, kuris laikomas pačiu pirmuoju Lietuvoje. Net Vilniaus muziejus, kiek man žinoma, gal ir neklystu, įkurtas 1834–1836 m. O kituose miestuose dar jokio muziejaus nebuvo. O čia 1812 m. Poška įkūrė pirmąjį muziejų Lietuvoje. [...]

Į savo muziejų Poška buvo surinkęs daug eksponatų, daug įvairių senienų. Bet per karus ir dėl besikeičiančių savininkų daug eksponatų išnyko. Daug jo eksponatų prieš 1914 m. karą buvo išvežta į Tauragės gimnaziją. Ir ten per karą viskas žuvo; iš žymesnių čia kai kas yra, pavyzdžiui, karių krūtinės šarvai. Kryžiuočių laikų krūtinės šarvas parodo, kad čia kryžiuotis kaulus tėvynei yra palikęs. Yra patrankos sviediniai iš karų su švedais, dar vieliniai tokie, kolčiuginiai šarvai, banginio šonkauliai, rasti Poškos apylinkėje, keletas įvairių akmenų, stovėjusių po tais ažuolais Baubliais, prie aukuro, dar kelmai plokščiaviršiai, vadinami „dūšių staliukais“. Kada mūsų prabočiai tikėjo, kad mirusieji valgyti prašo, nešdavo ir dėdavo ant jų valgius. Ir senovėje kiekviena šeima savo kieme turėjo pasirinktą kokią plokščiaviršį daiktą – akmenį, kelmą ar ką panašaus, vadinamus „dūšių staliukais“. Ir per šventes arba turėdami svečių nešė ant jų, reiškia, dėjo valgius. Kai pamatydavo atskridusį kokią paukštį lesant tenai, sakydavo: „Nebaidyk, čia ne paukštis, o galbūt tavo tėvas, motina paukščiu atskrido pavalgyti.“ Nešė, ką turėjo geriausia.

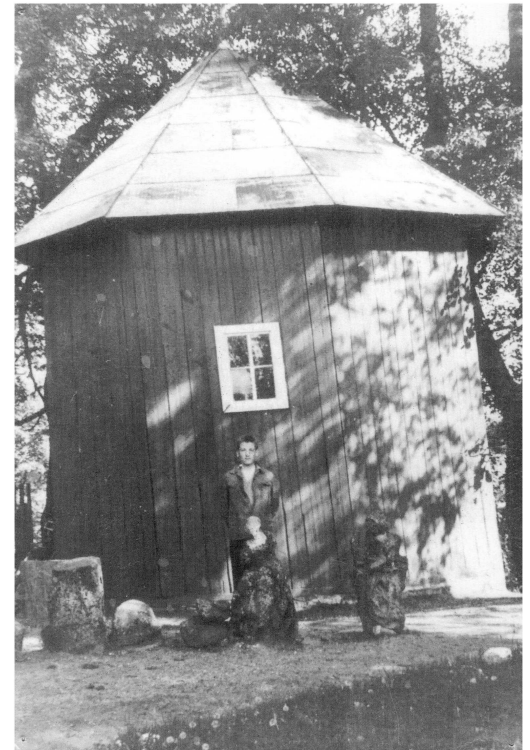
Dar čia yra kaip statulos su galvomis. Tai natūralūs akmenys iš gamtos. Tiktai per karą chuliganai buvo jų galvas nudažę. Jos pribetonuotos. Jos buvo vadinamos „akmeninės, užkeiktos Bobos“. Čia, aukščiau, dar yra toks geras lovyvys, akmens gelda. Tai vadinama akmens amžiaus girna. Kada mūsų prabočiai prieš keletą tūkstančių metų dar akmeny akmeniu grūdus apgrūdavo – tokius, reiškia, miltus valgė. Žinoma, malūnų dar nebūta.

Dionizas Poška jo amžiuje, kada žmonija išmoko pakinkyti vėją ir vandenį, jau technikos amžiuje padarė tašyto akmens gimas, kurios matosi kitoj pusėj ant stulpo pamautos. Jam kaip rašytojui jos vėliau atstojo lauko stalą. Esant gražiam orui Poška išeidavo prie šito lauko stalo, turėjo pasidarys iš velėnų ir tokių kreslų-fotelį. Jis rašė: „Kada sėdėdamas soste velėnų skaitau knygėlę ir pypkę deginu.“ Poškos staliukas, ant kurio jis parašė garsiąją poemą „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“ ir kitus kūrinius, kur jis aprašė sunkią tų laikų baudžiauninkų dalią, yra šitame Baublyje. O to stalelio šone yra jo ranka lenkų kalba įrašyti žodžiai: „Giminių, kaimynų, prietelių ir svečių prašau iš čia neimti Baublio

turto, taip pat ir ginkluota kario ranka svetimos nuosavybės tegul neliečia.“

Kadangi Baubliai pastatyti, kaip anksčiau minėjau, 1812 m., Napoleono karo metais arba, kaip pas mus Žemaitijoje sakoma, per prancūzmetį, tai čia buvo užėję Napoleono kareiviai ir jį apiplėšė, apvogė. Todėl jis ir ant stalelio parašė, kad ir ginkluotas svetimo nelieštų.

Antrasis jo ažuolas, Baubliu vadinamas, buvo daugiau kaip darbo kabinetas. Beje, ir čia daryse Poška yra palikęs savo ranka rašytą užrašą, kuris ir dabar tebėra išskaitomas. Tik užrašyta lenkiškai. Jis rašė ir lietuviškai, bet tada Lietuvos kaip valstybės nebuvo, carų pavergta ji buvo. Ir lietuviško rašto nebuvo, o tada ir žmonės buvo beveik iš viso beraščiai, tai jis rašė daugiau lenkiškai. Lietuviškai, jeigu pažodžiui verstume, yra: „Ažuole mano mielas, ažuole mano mylimasis, meilesnės man tavo nei rūmų sienos, tu liūdesio valandoje vienintelė paguoda, aš tada linksmas, kai po tavo stogu.“

Baublys apie 1940 m.
Nuotraukos iš Šilalės Vlado Statkevičiaus muziejaus fondų

Yra padavimas. Kai į Pošką kreipdavosi jo kaimynas, tuo metu valstietis baudžiauninkas, kai jis sėdėdavo Baublyje, o šis prašydavo ką nors padėti, patarti, paskolinti, visą, sako, nuoširdumą parodys, kuo galės, tuo padės. Bet jeigu atėjęs kaimynas jį rasdavo gyvenamajame bute, ne Baublyje, geriau, sako, neik, neerzink, nei jis ten interesantus priims, nieko negausi...

Tai va jis rašo: „Šį darželį sava ranka sodinau, prie savo trobelės nuosavoje ežioje. Aš tą ažuolą stačiau, išdailinau būsimiesiems ainams, nors manęs nebebus.“

Apie šį darželį Poška yra parašęs idiliją „Mano darželis“. Joje rašo, kad jo darželis turėjęs dešimt žingsnių platumo, antra tiek, reiškia, dvidešimt žingsnių ilgumo, kad myli visoje apylinkėje augančius medžius ir paprastas gėles. Tai čia tas darželis buvo atkurtas. Ir pasodinta kokių tik čia aplinkui po krantus rasta medelių. Bet 1971 m. pavasarį, prieš atidarant naujuosius Baublių gaubtus, teko juos nukirsti, nes trukdė filmuoti ir prieiti.

Žemiau, antroje dalyje durų, užrašė: „Baublys į būsiančias kartas.“ Reiškia, tas ažuolas, Baubliu vadinamas, kalba ne tik į mus, senuosius, bet ir į dar po mūsų būsiančias žmonių kartas. Sako: „Mano Matūzalis lygus amžiaus metų, jis buvo senas, o aš turiu brolių, vieno amžiaus, iš vieno kelmo, iš ten, kur matai mūsų ainus, betgi Matūzali kandy per metus suėdė, o mes gyvensime dar šimtą metų, jeigu tik ainiai bus atidūs. Jei ne kvailiukai ir ne žioplukai, jeigu po stogu neįmerks lietus, tai kelis šimtus metų dar prabūsim. Metuose 1812.“

Tie paskutiniai žodžiai yra paimti iš seno įstatymo Biblijos, kurioje rašoma, kad kadaise gyvenęs žmogus, vadinamas Matūzaliu, kuris gyvenęs 969 metus. Tai reiškia, kad tas Poškos ažuolas į mus kalba žodžiu ne vienas, kuris taip ilgai gyveno, nes jis sako, kad aš turiu brolių vienaamžį. Rašė, kad tie ažuolai buvo kaip dvynukai, augo iš vieno kelmo. Ir jis rašė, kad prie jų buvo aukuras. Poška ant Baublio durų buvo užrašęs, bet tas užrašas jau išblukęs, nes buvo iš lauko pusės, o buvo užrašyta:

*Kur kitąkart pagonyms plovė dievams ožkas,
Čia dabar gyvena Dionizas Poška. ➔*

➔ Dar prieš tai Poška ant Baublio durų taip buvo parašęs. Kada jis pradėjo rinkti eksponatus ir kurti, kaip minėjau, pirmąjį muziejų Lietuvoje, tai buvusios atvažiavusios pas jį dvi dvarininkės ketvertu arklių karieta – unoravai, su furmonu. Jos ir sako: „Dionizai, rodyk brangenys, ką turi surinkęs.“ Kai jis pradėjo rodyti surūdijusius šarvus ir kitus eksponatus, tai dvarininkės išvažiavusios ir pasakiusios: „Durnius, prisirinko surūdijusių gelžgalių, džiaugiasi, erzina žmones.“ Tada Poška, išgirdęs tuos jų žodžius, ant Baublio durų parašė taip:

*Vaisingo proto yra po šiuo stogu,
Kad gal suįdominti protingą žmogų.
Protingas atėjęs turės ko matyti,
O durnius pamatęs netur ką sakyti.*

Paskui jo draugai rašytojai Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius, garsusis Vilniaus universiteto profesorius Joachimas Lelevelis, lenkų rašytojas Adomas Mickevičius, gyvenęs ir Kaune, ten, kur dabar yra Mickevičiaus slėnis, lankęsi pas Pošką Baubliuose. Kiti pradėjo jam sakyti ir rašyti, kad jis negerbia, lankytojus durniais vadina, sakė, užpyks, užsigaus ir nelankys tavo muziejaus. Tada jis tuos žodžius užrašė ir užrašė:

*Kur kitąkart pagonyš pjavė dievams ožkas,
Čia dabar gyvena Dionizas Poška.*

Žodžiai kilo nuo to, kad kadaise mūsų prabočiai lietuviai stabmeldžiai prieš krikščionybę po tais ažuolais Baubliais aukure sudegindavo kokį ėriuką ar ožiuką.

Dionizas Poška mirė 1830 m. gegužės 12 d., būdamas septyniadešimt ketverių metų. Palaidotas Kaltinėnuose. Ant jo kapo pastatytas toksai labai aukštas akmeninis paminklinis kryžius, ant kurio, beje, kaip sako, grubia ranka žemaičių tarpe senoviškais lenkiškais raidėmis įkalnuoti žodžiai: „Žinok, ateivi, jog tai kapas yra Žemaičio mokyto ir garbingo vyro, kurs kalbą tėvų savo ištaisyti troško, o patsai vadinos Dionyzas Poška. Metuos 1830 smertis užtiko, bet uždirbta pasaulį šlovė jo paliko.“

Dionizas Poška ne tik „Mužiką Žemaičių ir Lietuvos“ ir kitus kūrinius parašė, bet rašė ir žodyną lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis. Tik nebaigė jo rašyti – po raidės s mirė. Užtai ant jo paminklo įkalnuoti žodžiai – „kurs kalbą tėvų savo ištaisyti troško“.

Po mirties jo giminių čia neliko. Vaikų Poškos neturėjo, bevaikiai buvo, žmona Uršulė, kurios garbei lubose yra įrašyti žodžiai: „Tavo sienos du laiminguosius glaudžia, Dionizą su mylimiausiąja Uršule.“ Uršulė buvo mirusi keletą metų prieš jį, todėl tą vietelę paveldėjo jo brolis Norbertas Paškevičius, kuris gyveno už puskilometro nuo čia, turėjo didelį dvarą, laikė save lenku, todėl ir vadinosi Norbert Paškevič. O Dionizas Poška sakė: „Nors aš lenkiško kraujo, bet laikau save lietuviu žemaičiu ir vadinuosi Poška, o ne Paškevičius.“ Tas jo brolis Norbertas, sako, mėgdavo baudžiauninkus paskriausti, o Dionizas visur juos užtardavęs. Tarpusavyje broliai nesutarė.

Kaip minėjau, Dionizo Poškos turta paveldėjo brolis, vėliau šis jį pardavė grafiui Volmeriui, kuris Žemaitijoje turėjo dvylika dvarų ir vėliau išvyko. Giminių neliko, ir ta vieta buvo užmiršta, apleista, tik nuo seno vietinių senųjų žmonių, kaip ir dabar, tebevadinama dvariuku.

Tik 1930 m., vadinamaisiais Vytauto Didžiojo metais, Tauragės apskrities mokyklų inspektorius Kazimieras Jankauskas visiems apskrities mokyklų vedėjams išsiuntinėjo raštus, kad jie iš keleto apylinkių valsčių organizuotų ekskursijas. Po dvidešimt ir daugiau kilometrų mokiniai ateidavo pėsti. O susirinkę krepšiuokais, kibiriukais, įvairiais būdais nešė žemes ir supylė dvi pilaites. Pirmoji – Vytauto Didžiojo penkių šimtų metų mirimo sukakčiai, o antroji – Dionizo Poškos šimtųjų mirimo metų sukakčiai.

1931 m. Baubliams buvo pastatyti paprasti lentiniai gaubtai, prabuvus keturiasdešimt metų 1971 m. pavasarį juos nuėmė ir uždėjo šiuos – kapitalinius. Šimtą devyniolika metų Baubliai stovėjo ant atviro lauko. Kaip grybai. Šiomet jau šimtas šešiasdešimt metų, kai jie čia stovi.

Kaip du Baubliai, taip čia yra ir du Baubliukai. Tos koplytėlės gyventojų pastatytos vėliau, po Poškos Baublių. Gyventojai, kirsdami ažuolą, rado jį kiek apipuvusį. Pamėgdžiodami Pošką, imituodami jo Baublius, jie išskaptavo ir prie kelio pastatė koplytėlę, įstatė ten šventąjį, kad kai žmonės eis pro šalį, važiuos, keltų kepurę, pagarbą atiduotų. O Poška, sakė, į savo koplyčią prisidėjo kažkokių surūdijusių gelžgalių, kurie buvo nieko verti. Žmonės apie eksponatų vertę nesuprato.

Čia aukščiau yra antrasis Baubliukas. Jį aš pastačiau. Jis taip pat yra Bardžių kaime buvusi Sabučių giminės koplytėlė. Netoli nuo čia, už trijų kilometrų. Ji buvo tiek apleista, kad buvo likęs tik medžio kelmas. Susitariau su tų Sabučių giminės proanūkiams, gavau teisę čia parvežti, pastačiau, įstiklinau, iš moterėlių gavau senos koplytėlės statulą, idėjau. Kaip du Baubliai, dvi pilaitės, norėjau, kad ir du Baubliukai būtų. Kolūkiečiai kasmet visokio prieauglio priaugina, aš čia dvidešimt trečius metus sargaudamas tikrai vieną Baubliuką priauginau.

Jeigu turite kokių klausimų, prašome klausti, nors aš ne mokslininkas, aš baigęs tik prieškarinę carinę narodną mokyklą, bet apie Dionizą Pošką ir jo Baubliukus galiu atsakinėti visiems.

*Papasakojo Aleksandras Bardauskas
Magnetofonu 1972 m. gruodžio 12 d. įrašė ir parengė
Aleksandras Šidlauskas*

Lietuvos dailė, bėganti į ekranus

Rugsėjo 24-ąją Šiuolaikinio meno centre įvyko šis tas svarbaus: atidaryta paroda „Lietuvos dailė“, kurioje mėginama pristatyti 2000–2010 metų Lietuvos vaizdinę kūrybą. Kaip ir pirmajame tokio pobūdžio projekte, vykusiame siekiant apibendrinti pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį, taip ir dabar tai sudėtinga užduotis, nes kultūrinį virsmą galima atspindėti tik sugrupavus į tam tikrus skyrius („Apropriacija“, „Bendradarbiavimas“, „Dokumentumas“, „Fikcijos“ ir „Institucinė kritika“), nurodančius svarbiausias kultūros modernėjimo kryptis. Jais pasirūpino kuratoriai Virginija Januškevičiūtė, Julija Fomina, Ūla Tornau, Linara Dovydaitytė, Renata Dubinskaitė ir Valentinas Klimašauskas.

Apžvelgę parodą pamatome, kad vyraujantys socialinės tematikos kūriniai: Roberto Antinio su neregiais vaikais sukurtas piešinių ciklas „Akis“, Evaldo Janso videofilmas „Dūjės“, atskleidžiantis narkomanų kasdienybę, leidžia teigti, jog menininkams pastarąjį dešimtmetį labiausiai rūpėjo visuomenės aktualijos ir problemos. Tai pagirtina, tačiau šiek tiek stebina, kad patys menininkai, anksčiau traktavę save kaip nuo visuomenės atsiskyrusį kūrėjų sluoksnį, taip į ją integrovosi, jog iš meno pamažu pasitraukė asmeniškumas ir ryški saviraiška. Menas tampa prieinamas kiekvienam, nes nesukuriamą naują meninę plotmę, o įvairiomis priemonėmis atskleidžiama jau esama – seksualinių mažumų, narkomanų, romų, neįgaliųjų – kasdienybė. Žinoma, šios objektyvaus, beasmenio meno tendencijos nereikėtų suabsoliutinti, randame ir ryškių išimčių. Viena jų – Evaldo Janso video performansas „Prasmingumo antologija“, kur autoriaus ekspresija itin ryški – prisirišęs prie kojos virvę, jis vis bando bėgti ir sifizikai trenkiasi į žemę, taip sukrėsdamas žiūrovą savo kūno potyriais.

Paroda pateikia vieną nerimą keliančią sugestiją – dabar tam, kad būtum kūrėju, pačiam kurti beveik ir nereikia. Idėjos dažnai konstruojamos iš jau egzistuojančios medžiagos. Ypač ši tendencija jaučiama „Dokumentalumo“, „Apropriacijos“, „Institucinės kritikos“ skyriuose. Kūriniams naudojama perdirbta ar kitaip transformuota medžiaga (Arūno Gudaičio „nuskusta“ Sokrato gipsinė barzda, Donato Jankausko „Diena“, kur perfrazuojami Čiurlionio kūriniai) verčia kitaip pažvelgti į mūsų kultūrinį paveldą. Tačiau kartu susidaro įspūdis, kad menininkų tikslas – ne kurti, o tapti aplinkoje pasislėpusio meno atradėjais, skatinančiais praplėsti pačią meno sąvoką. Šią mintį patvirtina Akvilės Anglickaitės sukurta „Serija“, kurioje užfiksuotos dažų dėmės, dengiančios sienų grafičius – dažų plotai tampa aliuzija į abstrakčiąją tapybą, menininkė atkreipia dėmesį į atsitiktines meno formas.

Kita dailės tendencija, užfiksuota šioje retrospektyvinėje parodoje, yra nauja menininkų pozicija kultūros klasifikavimo atžvilgiu. „Institucinės kritikos“ skyriuje atsiskleidžia kūrėjų noras plėsti meno ribas ir renovuoti muziejinę sistemą, struktūrizavimą bei prisidėti prie šios sistemos patiemis. To pavyzdys galėtų būti anoniminė menininkų grupė „Cooltūristės“, kuri performanso „Herojų kultui – ne!“ metu gynė kūrėjų teises ir dėstė prasmingo meno principus: „Mes už politiską, bet nuo politikų nepriklausomą meną!“, „Mes prieš viešos erdvės prichvatizaciją ir politinę cenzūrą!“

Iš tiesų šiek tiek gaila, kad pastarojo dešimtmečio dailės formose vyrauja medijos priemonės. Paroda norima atskleisti naująsias kūrybos tendencijas, virtualiojo meno, nebesutelpančio į dvimatę erdvę, išgalėjimą, todėl daugiausiai dėmesio skiriama formos ir idėjos novatoriškumui. Tuo tarpu tradicinė aliejinė tapyba ir grafika nustumtos į šalį: parodoje galima rasti vos po vieną kitą piešinio ar tapybos žanro pavyzdį. Žinoma, į vieną galeriją neįmanoma sutalpinti visos pastarojo dešimtmečio Lietuvos dailės, todėl šių tradicinių meno sričių raidai užfiksuoti turbūt tiesiog neužteko vietos.

Parodoje pastebima meno kaip realybės fikcijos transformavimo samprata. Skyrius „Fikcijos“ žiūrovui sukelia ne estetinį pasigėrėjimą, o konvencinį malonumą atpažinti gerai žinomas sąvokas nauju formatu ir naujai jas interpretuoti. „Fiktyviems pasakojimams būdingas tikrovės dekonstravimas, perkūrimas, multiplikavimas ir falsifikavimas yra vienas iš būdų suvokti tą pačią tikrovę – savo aplinką ir tapatybes“, – teigė ši parodos skyrių kuruojanti Ūla Tornau. Vienas geriausių to pavyzdžių – Žilvino Landzbergo instaliacija „Naktinė pamašina“, kurioje sukurtas tipiškas sovietmečio parduotuvės vaizdas, leidžiantis žiūrovui iš naujo pažvelgti į šio objekto fikciją ir permašyti istorinio laikotarpio simbolius.

Stengiantis suprasti daugumą instaliacijų, susidaro įspūdis, kad eksponatų pavadinimai ir aprašai yra ne tik kūrinio papildinys, bet ir neatsiejama jo dalis, veikianti ir simbolizuojanti net daugiau negu pats darbas. Pavyzdžiui, Liudviko Buklio sukurtas objektas, iliustruojantis Rygoje vykusią parodą „Daiktas suka lapą pavėjui“, be paaiškinimo mums pasirodytų tarsi paprasčiausias medgalys. Tačiau tokia tekstinė kūrinio „paaiškinimų“ strategija turi ir savų plusų: pats kūrinys gali išlikti inertiškas ir entropiškas, nesitaikyti prie žiūrovo ir jo suvokimo galimybių.

Neuostabu, kad didžioji dalis eksponatų jau buvo rodyti Šiuolaikinio meno centre. Vaikščiodami po parodą galime džiaugtis vėl matydami senus kūrinius, tik jau ne vien tyrimo, pirmosios interpretacijos aspektu, bet ir galėdami kritiškai apsvarstyti jų vietą pastarojo dešimtmečio Lietuvos dailės kontekste. Taip pat būtina pažymėti, kad dauguma meno projektų susiję su paties Šiuolaikinio meno centro veikla ir tobulinimu. Deimanto Narkevičiaus ŠMC erdvėje sukurta šviesos instaliacija „Šventė – nelaimė“, Artūro Railos sudarytas žemėlapis „Geoenergetiniai srautai ŠMC pastato teritorijoje“ įrodo, kad centras ši dešimtmetį labiausiai prisidėjo prie moderniojo meno raidos. Nors dailės istorikė Erika Grigoravičienė išvelgia ir neigiamų šio proceso aspektų: „Atrodo, kad šiuolaikinis menas kuriamas ne žiūrovams, o institucijoms, ir yra reikalingas tik tam, kad institucijos klestėtų.“ Šiaip ar taip, ateinančio dešimtmečio Lietuvos dailės retrospektyvinė paroda bus kitokia – centro direktorius Kęstutis Kuizinas teigė, kad ŠMC netgi džiaugiasi, jog į moderniojo meno rėmimą ištraukė ir prieš metus rekonstruota Nacionalinė dailės galerija: „ŠMC pagaliau galės išsigryninti, atsakyti monopolininko vaidmens [...] ir sutelkti dėmesį į tai, kuo mes iš esmės turėtume būti – tikru Šiuolaikinio meno centru.“

RŪTA JAKUTYTĖ

SERGEJ DOVLATOV

Gatvėje ir namie

Mano žmona pasakė:

– Ir dar – skambino Gabovičius. Jis turi kažkokį reikalą. Žadėjo užėiti.

– Žinau. Tikriausiai nori gražtą pasiskolinti. Man sakė, kad jis nusipirko lentyną...

Gabovičius buvo mano kaimynas ir kolega. Tiksliau, ne visai kolega – jis buvo filologas. Triūsė prie sensacingos knygos. Jos pavadinimas – „Susitikimai su Achmatova“. Ir paantraštė: „Kaip ir kodėl jie neįvyko“. Na, kažkas panašaus...

Aš pradėjau varstyti batų raištelius.

– Kur išsiruošei?

– Pasivaikščiosiu. Cigarečių nusipirksiu.

– O kaip Gabovičius?

– Jeigu jis mane užtikis, bus begalinis plepėjimas. O man dirbti reikia.

– Tai kada grįši?

– Kai tik jis išeis. Duok man ženklą.

– Kokį?

– Uždek, tarkim, šviesa tualete.

– Šviesa tualete ir taip nuolat plieskia.

– Tada išjunk.

– Geriau aš ant lango pakabinsiu štai šitą baltą palą.

– Okay...

Nulipau į holą. Sėlindamas prasmukau pro liftą. Ištykiu lauką. Kaip tik pradėjo temti. Be to, peršokau į kitą gatvės pusę. Taigi Gabovičius negalėjo manęs pastebėti.

Nusipirkau pakelį „Marlboro“. Nuėjau iki rusų parduotuvės.

Nupirkau mamai laikraštį. Čia pat prie kasos išmaukiau buteliuką „Perrier“. Paskui kaktomušomis mane sustabdė Davydovas iš „Ruskoje slovo“. Pasiteiravo, kaip reikalai. Aš rikošetu atšoviau:

– O kaip Epšteino sveikata?

– Matai, – numykė, – ruošiuosi jam skambinti į ligoninę. Infarktas – tai, pats supranti, ne pokštai.

– Linkėjimai jam, – nuoširdžiai išspaudžiau...

Grįžau prie savo būstinės. Baltos palos nesimatė. Beje, darėsi vis žvarbiau. Tada užsukau į „Podmoskovję“, paprasčiau puodelio kavos. Gal, manau, užkimsiu ko nors.

– Duokite, – sakau, – valgiaraštį.

– Valgiaraščio neturim.

– Kaip?

– Aš jums ir taip pasakysiu, ko yra.

– Neatsiminsiu.

– Atsiminsit. Todėl, kad pas mus tikrai šašlykas.

– Esu priblokštas, – sušukau, – aš kaip tik šašlyko ir geidžiau...

Pavalgiau. Išgėriau kavos. Tuo metu susirinko publika, užgriežė muzika. Atsimenu, ansamblio vadovas klyktelejo:

– Vaikaitis Iraklijus sveikina senelę Natelą su gimimo diena! Jos garbei atliksime lyrinę dainą...

Jis išlaikė pauzę ir iškilmingai pridūrė:

– Lyrinė daina: „Tu gyva dar, mana senute?..“

Atsiskaičiau ir išsiliūkinau į gatvę. Jau visai sutemo. Mūsų šešiaaukštis namas grėsmingai dunksojo vakaro juodumėj. Bet palos nebuvo. Pajutau, kad pradėjo smarkiai šalti. Užėjau į sportinių prekių parduotuvę priešais fotoateljė. Nusipirkau striukę už trisdešimt dolerių. Nedelsdamas apsilikau. Ir tik tada pastebėjau ant krūtinės emblema – kaukolė, du blaudzikauliai, plius šizofreniškas užrašas: „Tu tai perskaitei? Vadinasi, esi per daug arti!“

Vaikštinėju gatve su tuo degeneraciniu vatinuku. Arti nuosi prie savo namų. Šviesa dega, o skuduro nėra.

Susieškojau telefoną automata. Ragelį pakelia žmona.

Sušnabždu:

– Atsakinėk tik „taip“ arba „ne“.

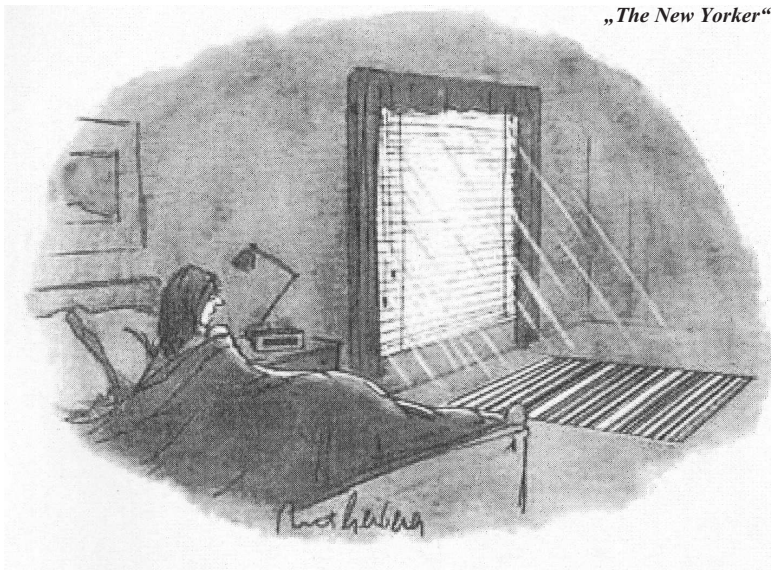
– Ne, – pasakė mano žmona.

– Kas – ne?

Tyla.

– Gabovičius pas mus?

– Taip.

Morto Gerbergo karikatūra (1994)

– O tu sakai – ne... Jis nesiruošia dingti?

– Taip.

– Kas – taip? Taip – ruošiasi? Ar taip – nė neketina?

– Aš manau – ne.

– Vadinasi, nesiruošia?

– Ne.

– Žiūrėk, nevaišink jo.

– Nė už ką.

– Ar nepamiršai tos drobulės?

– Ne.

Vėl nusliūkinau iki rusų parduotuvės. Sutikau Davydovą. Jis sako:

– Ar žinai naujieną – Epšteinas mirė. Aš ką tik jam į ligoninę skambinau. Norėjau nuvažiuoti, aplankyti, ir matai kaip...

– Siaubas, – sakau.

Staiga nusprendžiau paskambinti vienai pažįstamai moteriai. Na, šiaip tokiai, nieko ypatinga. Tiesiog pažįstama trisdešimtmetė iš gretimo namo. Be vyro.

Pasirašiau užrašų knygelėje. Skambinu. Ta pati Neli atsiliepia.

– A, tai tu?! Maniau, visai mane pamiršai...

– Ar galiu, – meilikauju, – užėiti?

Stoju nedora pauzė. Ir paskiau greitai žodžiai:

– Tu jau man atleisk, aš ne viena.

– Tiek to, – sakau, – kada nors kitą kartą.

Atsakas baisus:

– Kito karto nebus. Tarp mūsų viskas baigta. Tu turi žmoną ir dukrą. Privalau aš gi apie save pagalvoti?..

Ir Neli pakabino ragelį.

Susimąščiau. Visi žmonės žiaurūs savaip. Vyrų, pavyzdžiui, šiurkščiai kalba ir meluoja. Išsisukinėja kaip gali. Bet netgi pats žiauriausias vyras neriktels tau: „Išėik! Tarp mūsų viskas baigta!..“ O moterys praneša visa tai lengvai ir netgi su šiokiu tokiu malonumu: „Išėik! Tu man šlykštus! Neskambink daugiau!..“

Pirmiausia jos verkia ir rauda. Paskui susiranda kitą ir rėkia: „Išėik!“

Išėik! Bet aš net ir tokio žodžio neturiu galios ištarti...

Pasižiūrėjau į laikrodį – pusė vienuolikos. Kino teatrai jau miega. Pinigų beveik nėra. Reikalas krypta naktin.

Mano langai viliojami šviete. Baltoji drobulė vis dar nekabojo. Bet užtat naktis užgulė galutinai. Kaukolė ir kaulai ant mano vatinuko nustojo ryškėti. Ir užrašas neteko prasmės.

Vėl paskambinau namo. Nespėjau išleisti nė garso, o žmona man tvirtu balsu meta:

– Ne.

– Ne tai ta prasme – taip? Gabovičius dar pas mus?

– Taip, – girdžiu.

Ir mintys apniunka – kas ten vyksta? Gal rimtas pokalbis? Ar koks svarbus reikalas yra?

Net pavydo jausmas man pabudo. Kabinu ragelį. Skambinu Rafailui, kuris užsiiminėja nekilnojamoju turtu. Ačiū Dievui, jis gyvena čia pat už kampo.

– Ar turi, – klausiu, – pinigų?

– Manykim, kad ne. Bet yra „Visa“, „MasterCard“, „American Express“... O ką?

– Varom kur nors.

– Kokia prasme?

– Aš nežinau... Į Kanadą... Arba į Braziliją...

– Su malonumu, – atsako, – bet mano Rita serga. Gal po savaitėlės?

– Po savaitėlės, – sakau, – aš jau tikriausiai namie būsiu.

– O kur tu dabar?

– Šlaistausi.

– Tu išgėrei?

– Puiki mintis. Mestelėk man pro langelį dolerių... penkiolika.

– Aš gi pasakiau – pinigų neturiu. Rytoj bus.

– O iki rytojaus man po langais braidžioti?

– Jeigu nori, užėik.

– Geriau padaryk paslaugą. Paskambink į „Forest Diner“. Pateik savo „Visa“. Pasakyk, kad man išduotų vieną porciją *drinko*. Geriau dvi. O pinigus, pasitaikius progai, atiduosiu.

Nupėdinau į „Forest Diner“. Mostelėjau du bokalus romo su pepsikola. Surūčiau cigaretę ir ryžtingai pasukau namo.

Buvo pirma nakties. Mano langas degė ryškiai ir svetingai. Beje, šviesa tualete buvo užgesusi. Gal Gabovičius išjungė?..

Pakilau liftu į šeštą aukštą. Susiradau raktą. Duryts atsivėrė. Gabovičius stovėjo ant slenksčio. Jis buvo su paltu. Kažką kalbėjo, gestikuliuo ir barstė pelenus. Pamatęs mane, nutvisko šypsena.

Mano žmona truktelėjo pečiais:

– Aš jam tūkstantį kartų sakiau – nusivilkite paltą. O jis nė už ką.

Nors dabar ką ten... Sergejus parsirado – galima rimtai pasikalbėti...

Jis nusimetė paltą. Prisėdo prie stalo ir pradėjo:

– Ar žinote, kad aš turiu rečiausias Achmatovos nuotraukas?

– Kokias nuotraukas?

– Aš gi pasakiau – Achmatovos nuotraukas.

– Kelintų metų?

– Kaip – kelintų?

– Nuotraukos kada darytos?

– Na, septyniasdešimt ketvirtais. O gal septyniasdešimt šeštais. Aš neprisimenu.

– Ji seniai buvo mirusi iki to laiko.

– Kas čia tokio? – truktelėjo pečiais Gabovičius.

– Kaip kas? Kas tose nuotraukose?

– Koks skirtumas? – taikiai įsikiojo žmona.

– Ten atvaizduotas aš, – tarė Gabovičius, – stoviu prie Achmatovos kapo.

Kai jis nužingsniavo į tualetą, žmona man sušnypštė:

– Elkis padoriai. Maldauju tavęs. Ir taip visi tauškia, kad Dovatovo charakteris absoliučiai nepakenčiamas.

Iš: *Малозвестный Довлатов. Сборник. СПб.: АОЗТ „Журнал „Звезда“, 1999 Vertė Andrius Šiuša*

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskaitė@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketas: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė.
Direktorius: Zdydrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savaitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1600 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.
Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

